

แบบเรียนภาษาไทยชุด ภาษาเพื่อชีวิต ภาษาพาที กับการนำเสนออุดมการณ์ท้องถิ่นนิยม*

Thai Language Textbook, Language for Life Series, Pasa Pathi
The Representing Of Localism Ideology

¹ทรงเกียรติ สารสุวรรณ และ ²นันทวัลย์ สุนทรภาระสถิตย์
¹Songkiat Sansuwan and ²Nantawan Sunthornparasathit

คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

Faculty of Arts, Silpakorn University, Thailand.

¹E-mail: Sokiat.00@gmail.com, ²bhunand@yahoo.com

Received February 20, 2024; Revised April 17, 2024; Accepted April 28, 2024

บทคัดย่อ

แบบเรียนมีบทบาทหน้าที่สำคัญในการนำเสนออุดมการณ์ที่รัฐพึงประสงค์ให้แก่เยาวชน ในแต่ละช่วงเวลา ความคาดหวังของรัฐต่อเยาวชนที่พึงประสงค์ย่อมแตกต่างกันไป ในช่วงที่ผ่านมาแบบเรียนรายวิชาภาษาไทย ชุด ภาษาเพื่อชีวิต ภาษาพาที ได้รับความสนใจและข้อวิพากษ์วิจารณ์ด้านเนื้อหาอย่างมาก ซึ่งข้อคิดเห็นที่ปรากฏในโลกออนไลน์ส่วนใหญ่เป็นการพิจารณาแบบเรียนจากมุมมองของปัจจุบัน แม้จะเพื่อเสนอแนะให้เกิดการปรับปรุงเนื้อหาแบบเรียน แต่ในอีกด้านหนึ่งก็เป็นการแสดงทัศนคติอย่างละเอียดรอบคอบของการสร้างแบบเรียนดังกล่าวซึ่งเกิดขึ้นภายหลังวิกฤตเศรษฐกิจครั้งสำคัญของประเทศไทยในปี 2540 อันเป็นสถานการณ์ที่ผลักดันให้ประเทศไทยหันมาให้ความสำคัญกับท้องถิ่นและเศรษฐกิจพอเพียง

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการนำเสนออุดมการณ์ท้องถิ่นนิยมในบทอ่านจากแบบเรียนรายวิชาพื้นฐานวิชาภาษาไทย ชุด ภาษาเพื่อชีวิต ภาษาพาที ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาปี 2551 งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพที่ใช้กรอบแนวคิดเรื่องกลไกทางอุดมการณ์ของรัฐ เป็นกรอบในการวิจัย กลุ่มข้อมูลคือบทอ่านจากแบบเรียนรายวิชาพื้นฐานวิชาภาษาไทยชุด ภาษาเพื่อชีวิต ภาษาพาที ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาปี 2551 จำนวนทั้งสิ้น 88 บท วิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีการบรรยายเชิงพรรณนาวิเคราะห์ด้วยบท ผลการศึกษาพบว่า สังคมไทยในทศวรรษ 2540 (พ.ศ.2540 – 2549) ได้เกิดกระแสท้องถิ่นนิยมขึ้น คือ การหันกลับมาให้ความสำคัญกับท้องถิ่นซึ่งเป็นผลมาจากวิกฤตเศรษฐกิจในปี 2540 แบบเรียนรายวิชาพื้นฐานวิชาภาษาไทยชุด ภาษาเพื่อชีวิต ภาษาพาที ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาปี 2551 ปรับปรุงในช่วงที่ประเทศไทยกำลังประสบปัญหาทางเศรษฐกิจ บทอ่านในแบบเรียนดังกล่าวทำหน้าที่เป็นกลไกทางอุดมการณ์ของรัฐถ่ายทอดและปลูกฝังอุดมการณ์ท้องถิ่นนิยมให้แก่ผู้เรียนใน 3 ลักษณะ ได้แก่ 1) ท้องถิ่นนิยมที่สัมพันธ์กับพื้นที่ 2) ท้องถิ่นนิยมที่สัมพันธ์กับเศรษฐกิจ และ 3) ท้องถิ่นนิยมที่สัมพันธ์กับวัฒนธรรม งานวิจัยนี้จะประโยชน์และเป็นแนวทางในการศึกษาแบบเรียนที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างแบบเรียนกับบริบททางสังคม และบทบาทของแบบเรียนในฐานะกลไกทางอุดมการณ์ของรัฐ

คำสำคัญ: แบบเรียนภาษาไทย; อุดมการณ์; ท้องถิ่นนิยม; วิกฤตเศรษฐกิจ พ.ศ.2540

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของ “การนำเสนออุดมการณ์ท้องถิ่นนิยมในแบบเรียนรายวิชาพื้นฐาน วิชาภาษาไทย ชุดภาษาเพื่อชีวิตภาษาพาที ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาปี 2551

Abstract

Textbooks play an important role in presenting the desired ideology of the state to the youth. The state's expectations towards the desired youth varies in each period. In the past, Thai language textbook, the Language for Life series, Pasa Pathi, has received a lot of attention and criticism regarding its content. Most of the comments in the social media was expressed in terms of today's perspective even if the purpose was to suggest improvements to the textbook content. But on the other hand, it was an expression of viewpoint without considering the context in which the textbook was created, which occurred after the country's major economic crisis in 1997 (B.E. 2540), a situation that pushed Thailand to focus on local matters and the sufficiency economy.

The purpose of this research is to study the presentation of localism ideology in reading passages from the basic Thai language textbook, Language for Life series, Pasa Pathi, according to the B.E. 2551 core curriculum. This is qualitative research using a concept on Ideology and Ideological State Apparatuses as a framework for research. The data group is reading passages from the basic Thai language textbook, Language for Life series, Pasa Pathi, according to the B.E. 2551 core curriculum with 88 chapters in total. The data group was analyzed by means of descriptive research and textual analysis. The result indicates that in Thai society in the decade 2540 (B.E. 2540 - 2549), there was a trend of localism, which is the shift to focus on localism resulting from the economic crisis in B.E. 2540. The basic Thai language textbook, Language for Life series, Pasa Pathi, according to the B.E. 2551 core curriculum was revised during the time when Thailand was experiencing economic downturns. The reading passages in such textbooks serve as ideology and ideological state apparatuses to convey and instill the ideology of localism to students in three ways: 1) localism related to the area, 2) localism related to the economy, and 3) localism that related to culture. This research will be instrumental and provide a guideline for studying textbooks that show the relationship between textbooks and social context and the role of textbooks in the ideology and ideological state apparatuses.

Keywords: Thai Language Textbook; Ideology; Localism; Economic Crisis B.E. 2540

บทนำ

ในช่วงหลายปีที่ผ่านมาสังคมไทยเกิดกระแสวิพากษ์วิจารณ์แบบเรียนรายวิชาพื้นฐานภาษาไทย ชุด ภาษาเพื่อชีวิต ภาษาพาที ซึ่งเป็นแบบเรียนในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานปี 2551 ของกระทรวงศึกษาธิการ (ศธ.) ประเด็นสำคัญที่ถูกวิพากษ์วิจารณ์คือความเหมาะสมของเนื้อหาที่สอนเด็ก ซึ่งอาจพ้องสมัยหรือก่อให้เกิดอคติทางเพศจากกรณีเนื้อหาที่เกี่ยวกับเด็กหญิงเกี่ยวกับประพจน์ติดพันไปจากบรรทัดฐานของผู้หญิงที่สังคมคาดหวังหรือที่รู้จักกันในชื่อตอน “เกี้ยวใจแตก” กับอีกกรณีล่าสุดคือ “ข้าวคลุกน้ำปลา” ซึ่งเล่าถึงตัวละครรับประทานไข่มดครั้งซึกคลุกข้าวกับน้ำปลา จนเกิดเป็นประเด็นตั้งคำถามถึงคุณค่าทางโภชนาการและสิ่งที่แบบเรียนปลูกฝังให้แก่เยาวชน (มติชนออนไลน์: ออนไลน์) กระแสวิพากษ์วิจารณ์ที่เกิดขึ้นนี้แสดงให้เห็นว่าสังคมตระหนักถึงอำนาจของแบบเรียนที่จะสามารถหล่อหลอมเกลารหรือสร้างจิตสำนึกให้แก่ผู้เรียนได้

ในงานวิจัยนี้เป็นการศึกษาแบบเรียนที่ผสมผสานระหว่างมนุษยศาสตร์และแนวคิดทางสังคมศาสตร์ กล่าวคือ เป็นการมุ่งศึกษาเนื้อหาของแบบเรียนโดยเฉพาะบทอ่านซึ่งเป็นตัวบทที่ได้รับการแต่งตั้ง ในด้านหนึ่งบทอ่านจึงมีสถานะทัดเทียมกับเรื่องแต่ง แต่เรื่องแต่งนี้มีจุดมุ่งหมายเฉพาะเพื่อประกอบการเรียนหัวข้อต่างๆ ตามตัวชี้วัดของหลักสูตรซึ่งได้รับการออกแบบและปรับปรุงให้เหมาะสมกับช่วงเวลาแบบเรียนถูกสร้างขึ้น ในด้านหนึ่งแม้บทอ่านจะมีสถานะไม่ต่างกับเรื่องแต่งแต่ด้วยจุดมุ่งหมายของแบบเรียนรวมถึงหน่วยงานที่สร้างแบบเรียนคือกระทรวงศึกษาธิการซึ่งเป็นหน่วยงานกำกับมาตรฐานความรู้ของเยาวชนในชาติ บทอ่านในแบบเรียนจึงสัมพันธ์กับสังคมในแง่ที่ถูกสร้างขึ้นในบริบทของสังคมและทำหน้าที่หล่อหลอมและกล่อมเกลาเยาวชนของชาติให้เป็นไปตามที่รัฐคาดหวังเช่นกัน

แบบเรียนรายวิชาพื้นฐานภาษาไทย ชุด ภาษาเพื่อชีวิต ภาษาพาที ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานปี 2551 เป็นแบบเรียนที่ได้รับการปรับปรุงมาจาก แบบเรียนรายวิชาพื้นฐาน ภาษาไทย ชุด ภาษาเพื่อชีวิต ภาษาพาที ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานปี 2544 ซึ่งเป็นแบบเรียนที่เกิดขึ้นภายหลังวิกฤตเศรษฐกิจต้มยำกุ้ง ในปี 2540 รวมถึงอยู่ภายใต้การกำกับใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545 - 2549) และ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550 - 2554) ตัวแบบเรียนจึงได้มีการบรรจุปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งเป็นแนวทางหลักในการบริหารประเทศไว้เป็นส่วนหนึ่ง และจากสิ่งที่เกิดขึ้นจึงแสดงให้เห็นว่าแบบเรียนขนานรับนโยบายของชาติเพื่อปลูกฝังให้เยาวชนตระหนักถึงปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่จะเป็นที่พึ่งให้กับประเทศในยามประสบปัญหาด้านเศรษฐกิจ นอกจากนี้แบบเรียนรายวิชาพื้นฐานภาษาไทย ชุด ภาษาเพื่อชีวิต ภาษาพาที ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานปี 2551 ยังเป็นแบบเรียนที่ใช้อยู่จนถึงปัจจุบัน แม้ไม่ได้บังคับใช้ทุกโรงเรียน แต่ก็ยังเป็นแบบเรียนที่จัดทำโดยภาครัฐและเป็นแนวทางหลักสำหรับโรงเรียนทั่วประเทศ จึงน่าสนใจว่าเนื้อหาในแบบเรียนได้สื่อสารอุดมการณ์เช่นใดให้แก่ผู้เรียนในภาวะที่ประเทศกำลังประสบกับวิกฤตด้านการคลัง

ตัวอย่างการศึกษาที่แสดงให้เห็นว่าแบบเรียนมีอิทธิพลต่อความนึกคิดและการสร้างมโนทัศน์บางประการให้แก่ผู้เรียน เช่น บทความเรื่อง “แบบของ “คนดี” ในหนังสือเรียนภาษาไทยระดับชั้นประถมศึกษา” ของ สันติ เล็กสกุล (2562) ซึ่งใช้แนวคิดเรื่องแบบของเพลโตเพื่อหาลักษณะของ “คนดี” ที่แบบเรียนประกอบสร้างขึ้นผ่านแบบเรียนภาษาไทย ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 จำนวน 12 เล่ม เป็นแบบเรียนในหลักสูตรการศึกษาปี 2521 ฉบับปรับปรุงปี 2533 ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 จำนวน 12 เล่ม ผลการศึกษาพบว่าภาครัฐได้ใช้แบบเรียนในการปลูกฝังความคิดเรื่องการเป็นคนดีให้แก่เยาวชน โดยคุณลักษณะของคนดีคือคนที่ดำเนินชีวิตและมีความคิดอย่างมีเหตุผล มีผล ต้นแบบคนดีนำเสนอผ่านตัวละครเยาวชนที่ปรากฏในสถานการณ์ต่าง ๆ จากตัวอย่างงานวิจัยข้างต้นแสดงให้เห็นว่าแบบเรียนรายวิชาภาษาไทยไม่เพียงแต่ให้ความรู้ด้านภาษาไทย หากยังมีส่วนสำคัญในการปลูกฝังความคิดและสะท้อนวิถีชีวิตของสังคมไทยให้แก่เยาวชน บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อศึกษาการนำเสนออุดมการณ์ท้องถิ่นนิยมผ่านการสร้างภาพของท้องถิ่นหรือชนบทที่ปรากฏในบทอ่านในแบบเรียนรายวิชาพื้นฐานภาษาไทย ชุด ภาษาเพื่อชีวิต ภาษาพาที ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานปี 2551 ซึ่งน่าจะได้รับการอิทธิพลจากการกระแสท้องถิ่นนิยมที่เกิดขึ้นหลังวิกฤตเศรษฐกิจในปี 2540 ด้วยวัตถุประสงค์นี้จะแสดงให้เห็นถึงบทบาทหน้าที่ของแบบเรียนและสิ่งซึ่งสอนในแบบเรียนที่ได้รับอิทธิพลจากความเปลี่ยนแปลงทางสังคม

บทความนี้แบ่งการนำเสนอเป็น 2 หัวข้อ ได้แก่ 1) วิกฤตเศรษฐกิจต้มยำกุ้งกับการให้ความสำคัญกับท้องถิ่น ซึ่งจะแสดงให้เห็นบริบทของสังคมไทยในช่วงเวลาที่แบบเรียนกำลังได้รับการปรับปรุง รวมถึงการเกิดกระแสท้องถิ่นนิยมหรือการหวนคืนสู่บ้านเกิดอันเป็นแนวทางที่จะช่วยให้ผู้คนรอดพ้นจากพิษภัยของเศรษฐกิจ และ 2) การเสนออุดมการณ์ท้องถิ่นนิยมในแบบเรียนรายวิชาพื้นฐานวิชาภาษาไทย ชุด ภาษาเพื่อชีวิต ภาษาพาที

ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาปี 2551 ที่ประกอบไปด้วย 3 ลักษณะ ได้แก่ ชนบทกับพื้นที่มีกิน ชนบทกับความพอเพียง และ ชนบทกับวัฒนธรรมอันดี

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาการนำเสนออุดมการณ์ท้องถิ่นนิยมที่ปรากฏในบทอ่านจากแบบเรียนรายวิชาพื้นฐาน ภาษาไทย ชุด ภาษาเพื่อชีวิต ภาษาพาที ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาปี 2551

การทบทวนวรรณกรรม

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาการนำเสนออุดมการณ์ท้องถิ่นในแบบเรียน จากการสำรวจงานเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบการศึกษาอุดมการณ์ในแบบเรียนซึ่งแบ่งได้เป็น 2 กลุ่มคือ 1) การศึกษาอุดมการณ์ในแบบเรียนรายวิชาภาษาไทย และ 2) การศึกษาอุดมการณ์ในแบบเรียนรายวิชาอื่น ๆ โดยมีงานศึกษาที่น่าสนใจดังนี้

กลุ่มที่ 1 งานศึกษาเกี่ยวกับอุดมการณ์ในแบบเรียนรายวิชาภาษาไทย งานชิ้นแรกที่ควรกล่าวถึงคือ “การศึกษาอุดมการณ์หญิง-ชายที่สื่อผ่านหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย 2 หลักสูตรตามแนวทฤษฎีการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์” ของวิสันต์ สุขวิสิทธิ์ (2554) งานชิ้นนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างอุดมการณ์ในหนังสือเรียนรายวิชาภาษาไทย ตามหลักสูตรประถมศึกษาปี 2503 – 2544 : การศึกษาตามแนวทฤษฎีการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ ใช้กรอบแนวคิดด้านภาษากับอุดมการณ์โดยมองว่าภาษาเป็นเครื่องมือสำคัญในการสื่อสารอุดมการณ์ ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า แบบเรียนได้ใช้กลวิธีทางภาษาเพื่อสื่อสารอุดมการณ์ความเป็นชายและความเป็นหญิงไปยังผู้เรียน เช่น การเลือกใช้คำศัพท์ที่สื่อถึงผู้ชาย ผู้หญิง การสร้างประโยคที่สื่อถึงความเป็นชายความเป็นหญิง ในด้านเนื้อหาผู้เรียนจะได้รับอุดมการณ์ด้านความเหมาะสมในความเป็นชายและความเป็นหญิง เช่น ตัวละครชายจะมีบทบาทในการประกอบอาชีพเพื่อหาเลี้ยงครอบครัว มีความสัมพันธ์กับเรื่องการใช้พลกำลัง และปกป้องผู้อื่นได้ ส่วนตัวละครหญิงจะแสดงการกระทำที่เกี่ยวข้องกับงานบ้าน การทำอาหาร งานฝีมือ และการดูแลเอาใจใส่คนในบ้าน ในฐานะ แม่ และ ภรรยา จากผลการศึกษาจะเห็นว่าภาษาเป็นเครื่องมือสำคัญในการสื่อสารอุดมการณ์ความเป็นชายและความเป็นหญิงให้แก่ผู้เรียน การศึกษานี้ใช้กลุ่มข้อมูลใกล้เคียงกับบทความวิจัยนี้ คือแบบเรียนรายวิชาภาษาไทย แต่แตกต่างกันที่เป็นแบบเรียนของคนละหลักสูตรฯ กล่าวคือกลุ่มข้อมูลที่ใช้ในงานวิจัยของวิสันต์จะเป็นแบบเรียนในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาปี 2544 ซึ่งได้รับการสร้างขึ้นในบริบทที่แตกต่างกับแบบเรียนในหลักสูตรแกนกลางการศึกษา ปี 2551 ความแตกต่างด้านบริบทเวลานี้จะช่วยให้เห็นการปรับเปลี่ยนของอุดมการณ์ในแบบเรียนที่ปรับปรุงขึ้นภายหลังตามบริบททางสังคม

งานวิจัยที่น่าสนใจอีกชิ้นหนึ่งคือ “การวิเคราะห์บทอ่านในแบบเรียนภาษาไทย ชุด วิถีภาษา” ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาปี 2551 ของ เพรชฐรัฐ กองรัตน์ (2565) งานวิจัยนี้เป็นตัวอย่างการศึกษาแบบเรียนในแนวทางการศึกษา กล่าวคือ เป็นการศึกษาผลสัมฤทธิ์ของบทเรียน จากผลการศึกษาพบว่า เนื้อหาของแบบเรียนสอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลางการศึกษาปี 2551 คือ เนื้อหาของแบบเรียนกล่าวถึงการสื่อสาร การคิด และการแก้ปัญหา รวมถึงด้านทักษะชีวิตและการใช้เทคโนโลยี ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้เรียนเกิดสมรรถนะอย่างสอดคล้องโดยตรงกับนโยบายของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาปี 2551 ของกระทรวงศึกษาธิการที่วางไว้

กลุ่มที่ 2 การศึกษาอุดมการณ์ในแบบเรียนวิชาอื่นๆ งานวิจัยกลุ่มนี้จะพบมากกว่ากลุ่มแรก งานชิ้นสำคัญที่ควรจะต้องกล่าวถึงในฐานะงานบุกเบิกการศึกษาอุดมการณ์ในแบบเรียนคืองานของนิธิ เอียวศรีวงศ์ (2564) เรื่องชาติไทย เมืองไทย แบบเรียน และอนุสาวรีย์ : ว่าด้วยวัฒนธรรม, รัฐ และรูปการณ์จิตสำนึก งานชิ้นนี้ใช้แบบเรียน

วิชาสังคมศึกษาเป็นกลุ่มข้อมูลโดยอธิบายว่า แบบเรียนเป็นแหล่งข้อมูลที่สำคัญที่สุดในชีวิตของนักเรียน เป็นสื่อ ในการตกแต่งนิสัยใจคอของนักเรียน โดยเฉพาะแบบเรียนในระดับประถมศึกษาที่เป็นสื่อการเรียนการสอนขั้นแรก ของการศึกษาในระบบ เนื้อหาที่ปรากฏในแบบเรียนจึงทั้งมีอิทธิพลและปลูกฝังความคิดความอ่านให้แก่ผู้เรียน และเมื่อเป็นแบบเรียนที่ผลิตสร้างโดยรัฐ แบบเรียนจึงเป็นสิ่งที่ใช้เผยแพร่อุดมการณ์ที่รัฐพึงประสงค์ใน สถาบันการศึกษา ดังจะเห็นได้จากเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชาติไทยในแบบเรียน ที่มักผลิตซ้ำเรื่องการ มีเอกราช การรักษาเอกราช และความปรองดองของคนในชาติตลอดมา เนื้อหาเช่นนี้สื่อถึงอุดมการณ์ที่เสนอถึง ความจริงยั่งยืนของชาติมีมาแต่ครั้งอดีตจนไปสู่อานาคต ซึ่งแท้จริงแล้วชาติไทยมีความขัดแย้งและมีการแก้ปัญหา ความขัดแย้งซึ่งขัดกับความสามัคคีที่ถูกเน้นย้ำในแบบเรียน สิ่งที่น่าเสนอในแบบเรียนรายวิชาสังคมศึกษาจึงไม่ใช่ สิ่งที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ทั้งหมด แต่เป็นอุดมการณ์ที่ทำหน้าที่ยึดเหนี่ยวความคิดและจิตใจของผู้คนให้ตรงกัน ผ่านสิ่งที่เรียกว่าประวัติศาสตร์ชาติ

ณัฏฐ์ เลี้ยวไพโรจน์ (2562) ได้ศึกษาการเมืองเรื่องของปกแบบเรียนหน้าที่พลเมืองทศวรรษ 2550 ซึ่ง อาจนับเป็นการต่อยอดจากงานของนิธิได้โดยงานชิ้นนี้จะให้ภาพต่อเนื่องของอุดมการณ์ ในแบบเรียนวิชาสังคม งานชิ้นนี้ใช้กรอบแนวคิดโวหารแห่งภาพ ของของโรลิ่งด์ บาร์ตส์ เข้ามาช่วยอธิบายภาพปกของแบบเรียนอย่าง น่าสนใจ ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าภาพปกแบบเรียนหน้าที่พลเมืองเป็นเครื่องมือทางอำนาจของรัฐที่ส่งสาร เกี่ยวกับอุดมการณ์ของรัฐในเรื่องสถาบันหลักของชาติ คือชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ภาพปกแบบเรียน เป็นสิ่งผลิตซ้ำอุดมการณ์ของรัฐที่หล่อหลอมให้ผู้เรียนเป็นพลเมืองไทยตามที่รัฐพึงประสงค์ในการเกิดสำนึก ความรู้สึก ความภูมิใจ ความหวงแหนในความเป็นไทย และความเป็นชาติให้แก่ผู้เรียนอย่างปฏิเสธไม่ได้

งานวิจัยหนึ่งที่สอดคล้องกับงานของนิธิและณัฏฐ์ที่กล่าวถึงข้างต้นคือ งานวิจัยของ นฤมล นิ่มนวล (2559) ที่ศึกษากระบวนการกล่อมเกลாதองการเมืองของรัฐไทย: กรณีศึกษาเนื้อหาแบบเรียนในยุคเผด็จการทหาร ระหว่างปี 2503 ถึงเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ผลการศึกษพบว่า การกำหนดเนื้อหาของหลักสูตรและแบบเรียน ของไทยในแต่ละยุคสมัย รัฐได้ใช้แบบเรียนเป็นเครื่องมือในการแทรกเรื่องการเมืองผ่านเนื้อหา โดยเนื้อหาใน แบบเรียนได้อธิบายความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐ และพลเมือง ที่สอดคล้องกับการเมืองการปกครองในแต่ละ ช่วงสมัย และกลายเป็นสิ่งที่ช่วยกล่อมเกลารู้เรียนให้มีแนวคิดทางการเมืองเป็นไปตามที่รัฐพึงประสงค์

งานวิจัยทั้ง 2 กลุ่ม แสดงให้เห็นความสำคัญของแบบเรียนในแง่ของการส่งผ่านและถ่ายทอดอุดมการณ์มา สู่ผู้เรียน แต่ในงานวิจัยที่กล่าวมาเหล่านี้ยังไม่มีงานวิจัยชิ้นใดที่ให้ความสำคัญหรือเฉพาะเจาะจงไปที่อุดมการณ์ ท้องถิ่นนิยมเลย จึงเป็นที่น่าสนใจว่าในบริบทที่สังคมให้ความสำคัญกับการทวนคืนสู่ท้องถิ่นหลังพิชัยจาก เศรษฐกิจ การปลูกฝังอุดมการณ์ท้องถิ่นนิยมในเนื้อหาของแบบเรียนโดยเฉพาะในแบบเรียนรายวิชาพื้นฐาน วิชา ภาษาไทย ชุด ภาษาเพื่อชีวิต ภาษาพาที ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาปี 2551 ได้มีส่วนส่งเสริมแนวคิด ดังกล่าวแก่ผู้เรียนอย่างไรเนื่องจากในปัจจุบันแบบเรียนดังกล่าวยังคงปรากฏใช้อยู่อย่างแพร่หลาย

กรอบแนวคิดการวิจัย

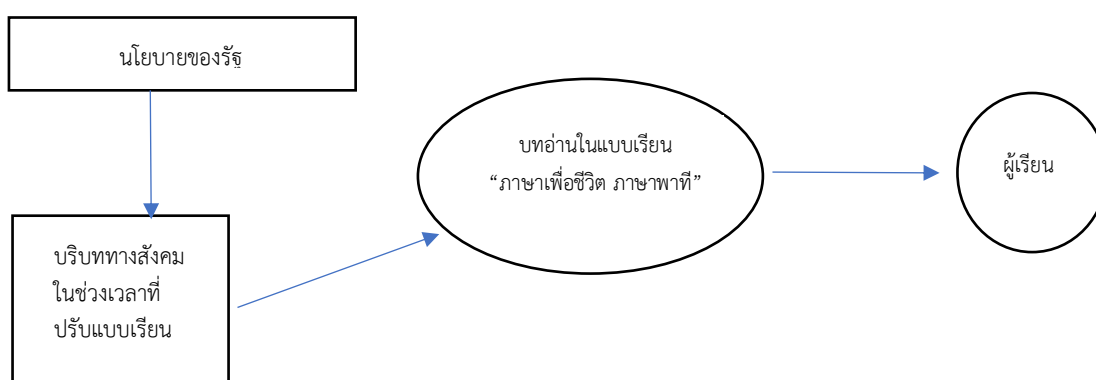
งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพผู้วิจัยกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัยที่สำคัญคือแนวคิดเรื่องรัฐกับ อุดมการณ์ของหลุยส์ อัลธุสแซร์ (Luis Althusser) โดยมีรายละเอียดดังนี้

หลุยส์ อัลธุสแซร์กล่าวถึงกลไกการควบคุมของรัฐว่าแบ่งเป็น 2 ส่วน ประกอบด้วย กลไกการกดขี่ ปรามปราม (Repressive State Apparatus หรือ RSA) ซึ่งใช้อำนาจและกฎระเบียบในการควบคุมประชาชน ที่ชัดเจนคือ กฎหมายและข้อบังคับต่างๆ รวมถึงทหารและตำรวจซึ่งมีหน้าที่ควบคุมความสงบเรียบร้อยภายนอก และภายในประเทศ กลไกที่สองคือ กลไกทางอุดมการณ์ของรัฐ (Ideology State Apparatuses หรือ ISA) หมายถึงการที่รัฐถ่ายทอด ผลิตซ้ำความคิด ความเชื่อ ค่านิยม หรืออุดมการณ์ต่าง ๆ ที่รัฐมุ่งหวังให้เกิดแก่สมาชิก

ของสังคมผ่านทางสิ่งที่อยู่รายรอบตัวของคน ไม่ว่าจะเป็นสื่อ กีฬา ศิลปะ วรรณกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบันทางสังคมอย่างสถาบันทางการศึกษา (เบลซีย์, 2549)

ในงานวิจัยชิ้นนี้ได้นำแนวคิดเรื่องกลไกทางอุดมการณ์ของรัฐมาพิจารณาการสื่อสารอุดมการณ์ท้องถิ่นนิยมที่ปรากฏในบทอ่านในแบบเรียนรายวิชาภาษาไทย ภาษาเพื่อชีวิต ภาษาพาที ซึ่งโดยธรรมชาติของตัวบทอ่านมีลักษณะของการเป็นวรรณกรรมกล่าวคือ มีการเขียนผูกเรื่องขึ้นมาเพื่อวัตถุประสงค์ในการศึกษาตามเนื้อหาของแต่ละบทเรียน นอกจากนี้แบบเรียนดังกล่าวยังเป็นแบบเรียนในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาปี 2551 ที่ผลิตโดยภาครัฐและยังคงใช้อยู่ในปัจจุบัน

การวิจัยจะพิจารณาถึงบริบท (context) ของแบบเรียนและใช้การวิเคราะห์ตัวบท (textual analysis) เป็นสำคัญ โดยมีแบบจำลองการนำเสนออุดมการณ์ดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยแบ่งขั้นตอนการวิจัยออกเป็น 4 ขั้นตอนดังนี้

1. ศึกษากรอบแนวคิดเรื่องท้องถิ่นนิยม อุดมการณ์ และบทอ่านในแบบเรียนรายพื้นฐานวิชาภาษาไทยชุด ภาษาเพื่อชีวิต ภาษาพาที ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาปี 2551
2. ศึกษาบริบทสังคมไทยในช่วงทศวรรษ 2540 ที่สำคัญต่อการเกิดกระแสท้องถิ่นนิยม
3. แสดงผลการศึกษาในรูปแบบของวิเคราะห์เชิงการพรรณนา
4. สรุปและอภิปรายผล

ผลการวิจัย

1. วิกฤตเศรษฐกิจตัวยำกักับการให้ความสำคัญกับท้องถิ่น

วิกฤตเศรษฐกิจตัวยำกัที่เกิดขึ้นในปี 2540 มีผลกระทบต่อสังคมไทยในด้านเศรษฐกิจและสังคมเป็นวงกว้างนำไปสู่การให้ความสำคัญกับท้องถิ่นหรือชนบทอย่างเป็นรูปธรรมดังจะเห็นได้อย่างชัดเจนในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545 – 2549) สอดคล้องกับการปรับปรุงแบบเรียนในช่วงเวลาดังกล่าวที่นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับการให้ความสำคัญกับท้องถิ่นไทย ในหัวข้อนี้จะกล่าวถึงความเป็นมาของวิกฤตเศรษฐกิจตัวยำกั ผลกระทบที่ตามมา และแนวทางแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น

1.1 สาเหตุของการเกิดตัวยำกั

ช่วงเวลาก่อนปี 2540 สังคมเมืองหรือกรุงเทพมหานครมีเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่พัฒนารุดหน้าเป็นอย่างมาก แรงงานโดยส่วนใหญ่จากภาคเกษตรในชนบทได้เข้ามาเป็นแรงงานในเมืองหลวง ทำให้จำนวนของประชากรในกรุงเทพ ฯ เพิ่มขึ้นจาก 3 ล้านคนเป็นกว่า 10 ล้านคนในเวลาไม่นาน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ต้องบอกใหม่ว่าออนไลน์) กรุงเทพฯจึงแออัดไปด้วยตึกแถว และอาคารสูงจำนวนมาก อีกทั้งโรงแรมหรู อาคารสำนักงานต่างๆ และที่อยู่อาศัยผุดขึ้นอย่างรวดเร็วจากภาคธุรกิจที่แข่งขันกันจากนักลงทุนที่เข้ามาทำธุรกิจ (เบเคอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2566) แต่จากการขาดประสิทธิภาพของสถาบันการเงินในประเทศไทย ได้กลายเป็นชนวนสำคัญต่อการเกิดวิกฤตเศรษฐกิจต้มยำกุ้งขึ้นในปี 2540 จนทำให้เศรษฐกิจและความเจริญในเมืองต้องพังทลายลง นิยม รัฐอมฤต (2558) สรุปมูลเหตุจากการดำเนินนโยบายที่ผิดพลาดของธนาคารแห่งประเทศไทยไว้ 2 ประการ ได้แก่

1) ความเสียหายจากการนำเงินกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาระบบสถาบันการเงินไปช่วยเหลือสถาบันการเงินที่นำมาสู่การปิดบริษัทไฟแนนซ์ 56 แห่งในประเทศไทย

2) การปกป้องการโจมตีค่าเงินบาทที่ทำให้การสูญเสียเงินสำรองระหว่างประเทศ จึงทำให้เงินทุนสำรองของประเทศอยู่ในสถานะวิกฤต และนำไปสู่การที่เงินบาทขาดเสถียรภาพจากการเปลี่ยนระบบเงินเป็นระบบลอยตัว

ส่วนธนาคารแห่งประเทศไทย (2560) สรุปมูลเหตุของการเกิดวิกฤตเศรษฐกิจในปี 2540 ไว้ว่าเป็นผลมาจากการขาดดุลบัญชีเดินสะพัด ปัญหานี้สืบกับต่างประเทศ สภาวะฟองสบู่จากธุรกิจด้านอสังหาริมทรัพย์ ปัญหาทางด้านการดำเนินนโยบายของสถาบันการเงิน และการโจมตีค่าเงินบาทของนักลงทุนต่างชาติ ทำให้ประเทศไทยภายใต้การดำเนินเศรษฐกิจแบบทุนนิยมจากกระแสโลกาภิวัตน์ต้องเผชิญกับปัญหาทางเศรษฐกิจแบบที่ไม่เคยเจอและยากที่ใครจะรับมือมาก่อน

1.2 ผลกระทบของต้มยำกุ้งทั้งในทางเศรษฐกิจและสังคม

วิกฤตเศรษฐกิจต้มยำกุ้งในปี 2540 ส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจในเมือง และสังคมเมืองโดยตรง ในระยะแรกผลกระทบของเศรษฐกิจได้กระจุกตัวอยู่ในเขตเศรษฐกิจเมือง และเริ่มลามไปยังรอบนอกเมือง ทำให้ชนบทเริ่มได้รับผลกระทบมากขึ้น เมื่อแรงงานที่เคยทำงานในเมืองได้อพยพกลับบ้าน ทำให้ภาคชนบทขณะนั้นต้องรองรับคนเพิ่มขึ้นอีกประมาณสองล้านคน (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, 2546)

พิษเศรษฐกิจที่รุนแรง ทำให้ผู้คนผิดหวังกับโลกาภิวัตน์ ทำให้มีความพยายามที่จะคิดหาทางออกของปัญหาระดับชาตินี้ โดยได้มีนักวิชาการเรียกร้องภาครัฐให้ทำ “สงครามกู้ชาติ” เพื่อสร้างสังคมใหม่ จากชุมชนระดับล่างขึ้นไปให้เป็น “เศรษฐกิจที่เชื่อมโยงบูรณาการกับเรื่องสังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม หรือเป็นเศรษฐกิจวัฒนธรรม” ขึ้น (เบเคอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2566)

ช่วงปลายปี 2540 พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร ได้มีพระราชดำรัสที่เกี่ยวข้องกับเรื่องปัญหาทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น ความว่า

...การเป็นเสือนั้นไม่สำคัญ สำคัญอยู่ที่เรามีเศรษฐกิจแบบพอมีพอกิน ถ้าสามารถที่จะเปลี่ยนไป ทำให้กลับเป็นเศรษฐกิจแบบพอเพียง ไม่ต้องทั้งหมด แม้แต่ครึ่งก็ไม่ต้อง อาจจะสักเศษหนึ่งส่วนสี่ ก็จะสามารถอยู่ได้ แต่ท่านผู้ที่ชอบเศรษฐกิจแบบสมัยใหม่ อาจจะไม่ค่อยพอใจ ต้องถอยหลังเข้าคลอง จำต้องอยู่อย่างระมัดระวัง และต้องกลับไปทำกิจการที่อาจจะไม่ค่อยซับซ้อน นัก คือใช้เครื่องมืออะไรที่ไม่หรูหรา แต่อย่างไรก็ตาม มีความจำเป็นที่จะถอยหลังเพื่อก้าวหน้าต่อไป ถ้าไม่ทำอย่างที่ว่านี้ก็จะแก้วิกฤตการณ์นี้ได้ยาก...

(ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, 2546)

ข้อความสำคัญจากพระราชดำรัสนี้ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐเป็นสำคัญ หลายภาคส่วนน้อมรับแนวคิดของพระองค์มาเป็นพื้นฐานในการสร้างโครงการต่าง ๆ เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจในเมืองไปพร้อมกับการส่งเสริม

เศรษฐกิจการพึ่งตนเองในภาคชนบท ที่หวังว่าจะช่วยลดผลกระทบของวิกฤตเศรษฐกิจที่มีผลต่อชุมชนชนบทได้ (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, 2546)

ในด้านสังคมผลกระทบของวิกฤตเศรษฐกิจนำไปสู่กระแสชาตินิยม คือการหันกลับมาให้ความสำคัญกับความเป็นไทย ที่เห็นได้ชัดคือธุรกิจบันเทิงที่นิยมสร้างภาพยนตร์ที่เกี่ยวข้องกับความเป็นชาติไทย จากความเป็นพื้นบ้านไทย เช่น นางนาก บางระจัน และขุนแผน ซึ่งเป็นการแสดงออกถึงการปลุกใจให้รักชาติ ด้วยเรื่องราวการกอบกู้ชาติในอดีต ในด้านสถาปัตยกรรมเริ่มมีสิ่งปลูกสร้างที่ผสมผสานลักษณะของความเป็นไทยพื้นถิ่นเข้ามามากขึ้นจนกลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวแบบใหม่ (ผุสดี ทิพทัส, 2553)

จะเห็นได้ว่าวิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นได้ส่งผลให้ภาครัฐเกิดแนวคิดที่จะส่งเสริมระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพาตนเองขึ้นอย่างมีนัยยะสำคัญ ส่วนในด้านสังคมผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจทำให้คนไทยโยกย้าย และหันกลับไปให้ความสำคัญกับความเป็นไทย ความเป็นชาติ ซึ่งผูกพันอยู่กับวัฒนธรรมและวิถีชีวิตแบบไทยในอดีต

1.3 แนวทางการแก้ปัญหาของรัฐ

จากความไม่แน่นอนของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมในเมืองอันกลายเป็นปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจที่สั่นสะเทือนสังคมไทยดังกล่าวมาแล้ว ได้นำไปสู่แนวทางแก้ปัญหาด้วยการให้ความสำคัญกับภาคท้องถิ่นมากขึ้น ผ่านการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ที่เป็นแนวทางการแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจที่สำคัญของภาครัฐ โดยในทศวรรษ 2540 รัฐได้ออกแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมาจำนวน 2 ฉบับ มีรายละเอียดดังนี้

1) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 กับ แนวคิดแบบองค์รวม

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 – 2544) เป็นแผนที่วางไว้ก่อนการเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ แต่ระยะเวลาการใช้แผนนี้ครอบคลุมช่วงเวลาหลังจากที่ประเทศประสบปัญหาทางเศรษฐกิจ แนวนโยบายที่เกิดขึ้นจึงมีความน่าสนใจ และเมื่อเปรียบเทียบกับแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ที่เกิดภายหลังจากประสบวิกฤตทางเศรษฐกิจแล้ว จะเห็นการปรับตัวทางเศรษฐกิจของประเทศไทยอย่างชัดเจน

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 มีแนวทางการพัฒนาประเทศไปสู่อนาคตแบบองค์รวม คือ การเน้นพัฒนาคนเป็นสำคัญ ให้มีการพัฒนาที่มีประสิทธิภาพ มีความยั่งยืน และคนในชาติได้รับประโยชน์จากการพัฒนามากกว่าในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา

“เพื่อให้ประชาชนทราบถึงแหล่งงานและสามารถหางานทำที่อยู่ใกล้บ้านตนเองในพื้นที่ชนบทได้ ตลอดจนสามารถทำการผลิตผลทางการเกษตรได้อย่างสอดคล้องกับความต้องการของตลาดเพื่อเพิ่มรายได้ของตนเองให้สามารถยังชีพอยู่ในภาคเกษตรกรรมชนบทได้โดยไม่ต้องย้ายถิ่นเข้ามาหางานทำในเมือง”

(แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่แปด 2540 – 2544)

แนวคิดของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 แสดงให้เห็นการสนับสนุนภาคชนบท แต่ก็ยังคงเน้นการเกษตรกรรมเพื่อสนองต่อตลาดและลดการกระจุกตัวของเศรษฐกิจในเมืองหลวง กล่าวได้ว่าแม้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 จะมีการตระหนักถึงความสำคัญของภาคเกษตรกรรม แต่ยังคงพุ่งเป้าไปที่การผลิตเพื่อตอบสนองตลาดอันเป็นกลไกสำคัญของทุนนิยมที่เชื่อมโยงกับเศรษฐกิจภายนอกประเทศ อีกทั้งยังมุ่งลดความแออัดในเมืองหลวง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจของกรุงเทพมหานครอยู่

2) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 กับ ทางสายกลางของความพอเพียง

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545 – 2549) ได้มีการอัญเชิญแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร มาเป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศ คือ การยึดหลักปฏิบัติทางสายกลาง ที่สามารถช่วยเหลือตนเอง

ได้อย่างมั่นคง สมดุล มีคุณภาพ และยั่งยืน ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของโลกและสังคม การจัดทำแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ได้มีการดำเนินการต่อเนื่องจากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ในด้านแนวคิด “ยึดคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา” และให้ความสำคัญกับความสมดุลที่ตัวคน สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ที่จะพัฒนาไปร่วมกันได้ (รวิพรรณ สาสิทธิ์, 2555)

แนวคิดสำคัญของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในช่วงทศวรรษ 2540 เน้นความเป็นองค์รวมมากกว่าการเลือกแค่เพียงบางส่วน หมายถึง การมองเห็นและเพิ่มคุณค่าให้กับประชาชนทั่วไปมากขึ้น มองการพัฒนาและขับเคลื่อนประเทศแบบกระจายความสำคัญสู่ท้องถิ่น มิใช่เร่งพัฒนาศูนย์กลางทางเศรษฐกิจในเมืองหลวง อีกทั้งแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545-2549) มีจุดเน้นที่เด่นชัดต่อการพัฒนาภาคท้องถิ่นจากการน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นยุทธศาสตร์ในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ยกตัวอย่างเช่น

ในยุทธศาสตร์แรกการบริหารจัดการที่ดี ให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวและชุมชน ซึ่งส่งเสริมการสร้างองค์ความรู้ที่ถูกต้องและมีคุณภาพเพื่อเป็นภูมิคุ้มกันให้แก่ประชาชน อีกทั้งยังมุ่งสร้างเครือข่ายชุมชนให้พึ่งพาตนเองได้ มีการดูแลซึ่งกันและกัน ตลอดจนสร้างการดำเนินชีวิตที่มีจิตสำนึก โดยยึดทางสายกลาง ความพอเพียง มีคุณธรรม มีวินัย เหล่านี้ล้วนสอดคล้องกับแนวทางตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงทั้งสิ้น

ในยุทธศาสตร์ที่สอง การพัฒนาคุณภาพคนและการคุ้มครองทางสังคม มุ่งส่งเสริมบทบาทครอบครัว องค์กรทางศาสนา โรงเรียน ชุมชน องค์กรพัฒนาเอกชน อาสาสมัคร และสื่อมวลชนให้มีส่วนร่วมในการพัฒนา ซึ่งใจความที่แสดงให้เห็นการให้ความสำคัญกับท้องถิ่นคือการเสริมสร้างและปลูกจิตสำนึกในความรักชาติ และความ เป็นไทยอย่างจริงจัง สนับสนุนและพัฒนามรดกทางวัฒนธรรมตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ท้องถิ่นและภูมิปัญญาท้องถิ่นมีส่วนสำคัญต่อสำนึกความเป็นชาติ การแก้ปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจต้องเป็นไปพร้อม การปลูกจิตสำนึกของคนในชาติ และท้องถิ่นก็เป็นพลังในการขับเคลื่อนนี้ เช่นกันกับยุทธศาสตร์ที่สาม การปรับ โครงสร้างการพัฒนาชนบทและเมือง ยุทธศาสตร์นี้สัมพันธ์โดยตรงกับความเป็นท้องถิ่น ซึ่งแนวปฏิบัติหนึ่งที่ น่าสนใจคือการสร้างความเชื่อมโยงของการพัฒนาชนบทและเมืองอย่างเกื้อกูล เพื่อกระจายโอกาสทางเศรษฐกิจ และสังคมให้เท่าเทียมกัน จากปัญหาทางเศรษฐกิจในปี 2540 แสดงให้เห็นว่าความเติบโตทางเศรษฐกิจที่กระจุกตัว อยู่ในเมืองหลวงไม่อาจสร้างเสถียรภาพทางเศรษฐกิจที่ยั่งยืนให้แก่ประเทศได้ การดำเนินนโยบายในยุทธศาสตร์นี้ จึงมุ่งสร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจตั้งแต่ระดับฐานราก สร้างความมั่นคงทางรายได้ให้แก่คนในชนบท และ พัฒนาการรวมกลุ่มกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เชื่อมโยงพื้นที่ชนบทกับเมือง ซึ่งแสดงถึงการหันกลับไปให้ความสำคัญ กับชนบทในฐานะรากของการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ

จากที่กล่าวมาเป็นเพียงบางส่วนของยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ออนไลน์) ที่แสดงถึงการนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเข้ามาเป็นหลักสำคัญในการพัฒนาประเทศโดยมีทิศทางที่ให้ความสำคัญกับท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น หากเทียบกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในฉบับที่ผ่านมา

ตลอดช่วงทศวรรษ 2540 ที่ประสบปัญหาด้านเศรษฐกิจ ประเทศไทยมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติประกาศใช้สองฉบับ คือแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544) และ แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) แม้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 จะมีแนวคิดในการพัฒนาประเทศแบบองค์รวม คือมุ่งเน้นการพัฒนาคน อย่างยั่งยืน เน้นการกระจายตัวของภาคเศรษฐกิจให้คนในชนบทสามารถทำงานใกล้บ้านได้โดยไม่จำเป็นต้องเข้าสู่ เมืองหลวง แต่แนวนโยบายดังกล่าวเหมือนจะเป็นไปเพื่อลดความแออัดในพื้นที่เมือง มากกว่าจะเป็นแนวนโยบาย ในการจัดการและแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ ซึ่งต่างกับแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545-2549) ที่ภาครัฐผลักดันการ

พัฒนาประเทศตามแนวคิดเพื่อความยั่งยืนอย่างเป็นรูปธรรมด้วยการนำเอาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาสังคมไทยทุกด้าน และภายใต้แนวทางหลักนี้ท้องถิ่นไม่เพียงที่รองรับการกระจายความเจริญจากเมือง แต่ท้องถิ่นคือยุทธศาสตร์การพัฒนาที่สำคัญของประเทศ

จากการศึกษาข้อมูลพบว่าวิกฤตเศรษฐกิจต้มยำกุ้งในปี 2540 ส่งผลกระทบต่อสังคมหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ ค่านิยม หรือแนวคิดในการพัฒนาสังคม ที่น่าสนใจก็คือผลกระทบต่อการจัดการศึกษาที่มีการสอดแทรกแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงและการให้ความสำคัญกับสังคมชนบทไว้ในแบบเรียน เนื่องจากในช่วงเวลาที่ประเทศกำลังประสบปัญหาด้านเศรษฐกิจ รัฐได้กำหนดให้มีการปรับปรุงแบบเรียน และด้วยพันธกิจของแบบเรียนที่ทำหน้าที่ปลูกฝังให้เยาวชนเติบโตไปเป็นประชาชนที่พึงประสงค์ของรัฐ แบบเรียนในช่วงเวลาดังกล่าวจึงถูกผูกพันเข้ากับบริบททางสังคมอย่างมีนัยยะสำคัญ

2. การเสนออุดมการณ์ท้องถิ่นนิยมในแบบเรียนรายวิชาพื้นฐาน วิชาภาษาไทย ชุดภาษาเพื่อชีวิต ภาษาพาที ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาปี 2551

บริบทสังคมไทยในช่วงทศวรรษ 2540 มีผลต่อการพัฒนานโยบายการศึกษาและการสร้างหลักสูตรแกนกลางการศึกษาปี 2551 ที่นำไปสู่การปลูกฝังความเป็นท้องถิ่นนิยมไปสู่ผู้เรียน จากแบบเรียนที่สร้างเรื่องเล่าและภาพขึ้นมา เพื่อเสนอให้ผู้เรียนเห็นท้องถิ่นหรือชนบทเป็นมากกว่าสถานที่ (place) แต่เป็นพื้นที่ (space) ที่มีความสำคัญ มีการสร้างความหมายให้ผู้เรียนตระหนักถึงความเป็นท้องถิ่น อีกทั้งยังมีการสร้างตัวละครที่มีวิถีใกล้เคียงกับผู้เรียน ซึ่งเป็นสิ่งช่วยสร้างความคิดความอ่านให้กับผู้เรียนผ่านการกระทำของตัวละคร หรือก็คือการจำลองประสบการณ์ของตัวละครให้ผู้เรียนประจักษ์

ท้องถิ่น หมายถึง บริเวณที่ตั้งถิ่นฐานและการดำเนินชีวิตของหมู่คนหมู่หนึ่ง ๆ ซึ่งในที่นั้น ๆ นอกจากจะมีประชากรจำนวนหนึ่ง การมีกลุ่มคนที่อยู่รวมบนพื้นที่เดียวกัน สภาพสังคมมักยึดมั่นอยู่กับสิ่งเดิม เช่น ประเพณี วัฒนธรรม เป็นสังคมที่มีสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ พร้อมกับมีวัดเป็นสถานที่สำคัญ เป็นดั่งศูนย์รวมของชุมชน (ทัศนา พฤติการณ์กิจ, 2558) ดังกล่าวมานี้จะเห็นว่า ท้องถิ่น กับ ชนบท มีความหมายและภาพที่สอดคล้องกันอย่างชัดเจน การนำเสนอภาพชนบทอันเป็นบ้านของตัวละครในแบบเรียนจึงถูกเชื่อมโยงเข้ากับความเป็นท้องถิ่นไปพร้อมกัน ส่งผลให้อุดมการณ์ท้องถิ่นนิยมที่ปรากฏผ่านบทอ่านในแบบเรียนสื่อสารผ่านการสร้างความหมายและเรื่องราวให้แก่พื้นที่ชนบท ทั้งภาพอดีตของชนบทในฐานะพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่งมีกินมีใช้ มีระบบเศรษฐกิจที่ทำให้ผู้คนอยู่ได้โดยไม่ต้องจับจ่ายใช้สอย และเป็นสังคมที่มีวัฒนธรรมประเพณีอันดี ซึ่งแบบเรียนได้มีการนำเสนอเนื้อหาเช่นนี้ไปสู่ผู้เรียนตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่หนึ่งถึงชั้นประถมศึกษาปีที่หกอย่างสม่ำเสมอ นับเป็นการสร้างความหมายให้แก่ท้องถิ่นว่าไม่ใช่เพียงสถานที่ในเชิงรูปธรรม แต่เป็นพื้นที่ที่มีความหมายต่อการดำรงชีวิตของผู้คน ซึ่งเป็นการปลูกฝังสำนึกรักและให้คุณค่ากับท้องถิ่นอันเป็นส่วนสำคัญของการสื่อสารอุดมการณ์ท้องถิ่นนิยมไปยังผู้เรียน

2.1 ชนบทกับพื้นที่มีกิน

การเสนอภาพท้องถิ่นในแบบเรียนได้เสนอภาพชนบทในฐานะบ้านเกิดหรือพื้นที่ที่ตัวละครอยากใช้ชีวิตอยู่ และสิ่งแรกที่คุณเรียนได้สัมผัสเข้าไปคือชนบทในฐานะพื้นที่สำคัญในการดำรงชีวิต ที่มีใช้เพียงสถานที่แห่งหนึ่งแห่งใดเท่านั้น ซึ่งบทอ่านในแบบเรียนรายวิชาพื้นฐาน วิชาภาษาไทย ชุด ภาษาเพื่อชีวิต ภาษาพาที ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาปี 2551 ได้เสนอบทอ่านที่ใช้พื้นที่ชนบทเป็นฉากสำคัญมากถึง 70 บท จากจำนวนบทอ่านทั้งหมด 88 บท

เนื้อหาของแบบเรียนได้ให้ภาพของชนบทที่สวยงาม ใกล้เคียงธรรมชาติ สุขสงบ และมีความอุดมสมบูรณ์ ด้วยพืชพรรณที่ใช้เป็นอาหารในการดำรงชีวิตได้ บทอ่านได้แสดงถึงพื้นที่ชนบทตลอดเวลาอย่างมีนัยยะสำคัญ

โดยเฉพาะในระดับประถมศึกษาปีที่หนึ่งและสอง ในเรื่องราวของ “ไบโบก ไบบัว” ช่างสองเชือกที่เป็นตัวละครหลักในบทอ่าน ชีวิตของไบโบกไบบัวได้รับการบรรยายสภาพแวดล้อมว่าเติบโตในชนบทพร้อมกับภูผาและน้ำใสซึ่งเป็นตัวละครเด็กวัยใกล้เคียงกับผู้เรียน การให้ผู้เรียนได้เริ่มอ่านเรื่องราวของตัวละครที่มีวัยใกล้เคียงกับตนและใช้ชีวิตในชนบทถึงสองระดับชั้นการศึกษาแสดงถึงความตั้งใจของผู้สร้างแบบเรียนที่จะให้ผู้เรียนคุ้นเคยกับภาพบรรยากาศของท้องถิ่นหรือชนบท โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเป็นภาพท้องถิ่นอันสุขสงบและอุดมสมบูรณ์ ภาพดังกล่าวจึงเป็นเสมือนการผลิตซ้ำภาพจำให้แก่ผู้เรียนในวัยเริ่มจดจำและเริ่มเรียนรู้

... มีภูผาและน้ำใส่นั่งบนภูเขาหลัง ตามด้วยไบโบกไบบัว พร้อมทั้งพังโคน ซึ่งมีหน้าที่ขนของใช้ต่าง ๆ ส่วนพลายทะแนะ พลายมะค่า และพลายขอนแก่นตามหลัง ขบวนช้างยังเดินเข้าป่าลึกต้นไม้อิ่งสูงใหญ่ มีใบแผ่กว้าง แสบมองไม่เห็นท้องฟ้า ทว่าทั้งป่าได้ยินแต่เสียงจักจั่น กระดิ่ง และกระพรวน เมื่อเดินผ่านป่าโปร่งก็เห็นนกนานาชนิดและผีเสื้อสวยๆ ...

(แบบเรียนรายวิชาพื้นฐานภาษาไทย ชุด ภาษาเพื่อชีวิต ภาษาพาที ชั้นประถมศึกษาปีที่ 2, 2565)

จากตัวอย่างเป็นตอนที่ตัวละครในหมู่บ้านต้องไปช่วยกันลากต้นไม้ที่ล้มลงจากแรงพายุนกภูเขาและเอาลงมายังที่ปลอดภัย จึงเกิดเป็นการเดินทางเข้าไปในบริเวณป่าของตัวละคร ภูผา น้ำใส ไบโบก และไบบัว จากเนื้อหาได้เสนอให้เห็นว่าชนบทมีความใกล้ชิดกับป่าหรือก็คือการใกล้ชิดกับธรรมชาติที่มีความสวยงามนั่นเอง ทั้งการมีป่าไม้สูงใหญ่ และสัตว์นานาชนิด เป็นสิ่งแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ อีกทั้งเนื้อหาที่นำเสนอดังกล่าวยังนำผู้อ่านให้เห็นถึงความหลากหลายของท้องถิ่นที่มีทั้งคน สัตว์ และป่า สามารถดำรงชีวิตและมีตัวตนร่วมกันในสังคมเดียวกันได้ ไม่มีเนื้อหาที่แสดงถึงการแบ่งแยกกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ นับเป็นตัวอย่างที่ให้ความหมายกับสังคมชนบทในฐานะพื้นที่ที่มนุษย์สามารถกลมกลืนเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติได้ ซึ่งแสดงถึงความผูกพันและใกล้ชิดกับธรรมชาติของวิถีชีวิตท้องถิ่น อันจะนำไปสู่การเป็น “พื้นที่มีกิน” ของผู้คนต่อไป

ภาพความอุดมสมบูรณ์ของชนบทเป็นภาพสำคัญที่สอดแทรกไว้ในบทอ่านเป็นระยะ โดยความอุดมสมบูรณ์เหล่านั้นเป็นความอุดมสมบูรณ์ที่มาจากธรรมชาติ ธรรมชาติที่ทำให้ผู้คนได้ดำรงชีวิตและสามารถเลี้ยงชีพได้ ดังจากบทอ่านเรื่อง “นอกเมือง...ในกรุง” ที่บรรยายภาพบ้านของไก่แจ้ซึ่งแสดงให้เห็นความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ภายในรั้วบ้าน ที่เต็มไปด้วยพืชพันธุ์ซึ่งสามารถใช้เป็นอาหารได้

ไก่แจ้อยู่กับพ่อแม่ ตาและยาย บริเวณบ้านของไก่แจ้มีพื้นที่กว้างพอพ้นจากตัวบ้านจะเป็นพื้นที่สวน มีทั้งผลไม้และพืชผักสวนครัว ต้นมะม่วงน้ำดอกไม้ของยาย ขึ้นชื่อว่าหวานอร่อย พอถึงหน้ามะม่วง ตากับ พ่อช่วยกันสอยลงมาแจกบ้านโน้นบ้านนี้ คนที่ได้รับแจกบางทีก็ทำ ข้าวเหนียวมูนมาให้ หมู่บ้านของไก่แจ้ไม่มีรั้วเป็นกำแพง แต่จะเป็น “รั้วกินได้” คือ ปลูกต้นกระถินเป็นแนวไว้ พืชผักสวนครัวมีทั้งพริกโหระพา กระเพรา ดอกแค ขี้เหล็ก

(แบบเรียนรายวิชาพื้นฐานภาษาไทย ชุด ภาษาเพื่อชีวิต ภาษาพาที ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3, 2561)

จากตัวอย่างนี้บทอ่านได้เสนอภาพบ้านของตัวละครที่มีสวนพืชผักผลไม้หลากหลายชนิด อีกทั้งรั้วบ้านยังเป็น “รั้วกินได้” ซึ่งหมายถึงรั้วพืชผักสวนครัวที่สามารถนำมาใช้ประกอบอาหารได้ ภาพพื้นที่บ้านในบทอ่านนี้ทำให้เห็นว่าชนบทเป็นพื้นที่ที่มนุษย์สามารถพึ่งพาและดำรงชีวิตอยู่ได้เพราะสามารถมีกินอยู่ได้เสมอจากสภาพแวดล้อมของที่พักอาศัยของตนเอง นอกจากนี้เนื้อหาในแบบเรียนอีกหลายบทยังผลิตซ้ำภาพชนบทที่แสดงถึงการเป็นพื้นที่มีกินที่คล้ายคลึงกันนี้อยู่เสมอ การแสดงถึงการ “มีกิน” ในพื้นที่ชนบทที่มีใช้เพียงพื้นที่ “ทำกิน” เหมือนในเมืองหลวง นับเป็นการสร้างภาพแทนความอุดมสมบูรณ์ของท้องถิ่นที่ได้รับอิทธิพลจากหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวถึงโดยละเอียดต่อไป

กล่าวโดยสรุปการเสนอภาพพื้นที่ชนบทในบทอ่านได้แสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับชนบทหรือท้องถิ่นบ้านเกิดของตัวละครโดยตรง เพื่อเน้นย้ำว่าการดำรงชีวิตในท้องถิ่นของตัวละคร เป็นการพึ่งพาอาศัยและใกล้ชิดกับธรรมชาติ เพราะท้องถิ่นเป็นแหล่ง “มีกิน” ให้กับผู้อาศัยอยู่เสมอ อีกทั้งไม่ว่าจะเป็นพื้นที่สาธารณะอย่าง

ในป่าหรือพื้นที่ส่วนตัวภายในบริเวณบ้านของตัวละคร ก็ล้วนแล้วแต่เป็นพื้นที่ที่มีชีวิตชีวา แสดงให้เห็นว่าแบบเรียนต้องการนำเสนอภาพท้องถิ่นหรือชนบทเพื่อให้เกิดภาพจำที่ตึงชัดในด้านการกายภาพของท้องถิ่นอันเป็นส่วนสำคัญในการปลูกฝังอุดมการณ์ท้องถิ่นนิยมต่อผู้เรียนอย่างง่ายที่สุด เพราะภาพธรรมชาติก็ตีภาพความอุดมสมบูรณ์จากพืชผลที่ดี ล้วนเป็นสิ่งที่สามารถสร้างจินตนาการที่เป็นรูปธรรมได้ง่าย

2.2 ชนบทกับชีวิตพอเพียง

บทอ่านในแบบเรียนรายวิชาพื้นฐาน วิชาภาษาไทย ชุด ภาษาเพื่อชีวิต ภาษาพาที ได้เสนอเรื่องราวเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงสอดแทรกอยู่ในการใช้ชีวิตของตัวละครอย่างชัดเจน จำนวน 9 บท แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) อธิบายเศรษฐกิจพอเพียงว่าหมายถึง ปรัชญาที่ชี้ถึงการดำรงอยู่และการปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง เพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ส่วนความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล ที่รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559)

ช่วงทศวรรษ 2540 มีการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเพื่อการพัฒนาประเทศจำนวนสองฉบับ คือ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544) และ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545-2549) โดยแผนพัฒนาฯ ทั้งสองฉบับได้เป็นรากฐานสู่การพัฒนาไปสู่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550-2554) ที่ยังคงอัญเชิญปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมา เป็นแนวปฏิบัติในการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559) โดยแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 ได้มีการเน้นเรื่องการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ประโยชน์สูงสุดเป็นสำคัญ เพื่อไม่ให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่จะส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของประชาชนและระบบนิเวศได้มากที่สุด (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการจัดการสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ, 2559)

แบบเรียนรายวิชาพื้นฐาน วิชาภาษาไทย ชุด ภาษาเพื่อชีวิต ภาษาพาที ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษา ปี 2551 ได้เริ่มใช้ในช่วงเวลาของการดำเนินแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 เนื้อหาของแบบเรียนจึงแสดงถึงความสอดคล้องกับแผนพัฒนาฯ ประเทศในช่วงเวลานี้ ที่เน้นเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ควบคู่กับการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ โดยเนื้อหาของแบบเรียนได้เสนอภาพผู้คนในชนบทที่มีการพึ่งพาตนเองในการดำรงชีวิตด้วยต้นทุนทางธรรมชาติ หรือต้นทุนจากสิ่งแวดล้อมที่มี คือ ผืนดิน และแหล่งน้ำ มาก่อประโยชน์ในการทำนาทำสวน การเลี้ยงสัตว์ และการใช้แรงงานจากสัตว์ ที่บ่งบอกถึงการนำสิ่งที่มีอยู่เป็นทุนเดิมในธรรมชาติมาใช้ในการดำรงชีพได้อย่างพอเพียง ขณะเดียวกันบทอ่านยังแสดงถึงแนวคิดท้องถิ่นนิยมที่ปรากฏในเรื่องความพอเพียงว่าชนบทเป็นพื้นที่สำคัญสำหรับการดำรงชีวิตด้วยความพอเพียงได้

บทอ่านได้แสดงให้เห็นถึงการทำการเกษตรของชาวชนบทที่ดำรงชีวิตตามวิถีความพอเพียง จากแนวคิดของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศรฯ ที่แสดงถึงการพึ่งพาตนเองบนพื้นที่ของตนเองได้ ทั้งการทำนาทำไร่ การทำสวน และการเลี้ยงสัตว์ ดังจากบทอ่านเรื่อง “ครอบครัวพอเพียง” ซึ่งเป็นภาพที่แสดงถึงการดำรงชีวิตด้วยความพอเพียงจากต้นทุนที่มี ดังตัวอย่าง

...บ้านิดพาแม่เดินดูรอบบริเวณบ้านที่ปลูกต้นไม้เอาไว้ มีต้นสะเดา ต้นขี้เหล็ก ส่วนดอกไม้กลั่นหอมก็มีหลายชนิด เช่น ดอกแก้ว ดอกปีป ดอกกรรณิการ์ ฯลฯ มีทั้งผลไม้ที่กินได้ตลอด เช่น ชมพู่ ฝรั่ง ขนุน มะม่วง ฯลฯ ที่ริมรั้วบ้านิดปลูกไผ่ไว้กอใหญ่ รวมทั้งกล้วยน้ำว้า กล้วยไข่ และกล้วยหอม...

(แบบเรียนรายวิชาพื้นฐานภาษาไทย ชุด ภาษาเพื่อชีวิต ภาษาพาที ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5, 2561)

จากตัวอย่างเป็นการเสนอภาพครอบครัวตัวละครที่เป็นตัวอย่างในการใช้ชีวิตตามวิถีความพอเพียง ตามแนวเกษตรทฤษฎีใหม่ ที่เป็นการนำเอาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้อย่างเป็นรูปธรรมในการ ประกอบการเกษตรเพื่อความมั่นคงและยั่งยืน (ธีรนนท์ ไกรเลิศ, 2558) กล่าวคือ บ้านของป้านิดและลุงวินได้ใช้ ประโยชน์ของพื้นที่ โดยแบ่งเป็นที่พักอาศัย แหล่งเพาะปลูกพืชไร่ พืชสวน และมีการขุดสระเลี้ยงปลา ซึ่งเป็นการ นำเสนอภาพการใช้ชีวิตที่ตรงตามแนวเกษตรทฤษฎีใหม่ ที่เชื่อมโยงไปถึงความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการ ดำรงชีวิตที่ยั่งยืน เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงการสร้างการบริโภคได้เองในครัวเรือนโดยไม่ต้องพึ่งพาจากการจับจ่าย ซื้อหา ซึ่งเป็นวิถีบริโภคแบบทุนนิยม

นอกจากนี้เนื้อหาในแบบเรียนยังเสนอเรื่องบุญคุณของควายที่เป็นเครื่องมือในการทำนาทำไร่ เป็นการ เสนอกับผู้เรียนถึงภาพการทำเกษตรแบบดั้งเดิมด้วยการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างคนกับสัตว์ ซึ่งเป็นการปฏิเสธระบบ ทุนนิยมให้ผู้เรียนได้เห็น ดังในเรื่อง “ควาย ข้าว และชาวนา” ดังตัวอย่าง

“เคยมีคนแนะนำพี่โมกให้ขายควายที่ทำงานไม่ไหวพวกนี้ไปโรงฆ่าสัตว์ แต่พี่โมกยืนกราน

“ไม่ขาย ลุงควายปากควายพวกนี้ทำงานหนักทำให้พวกเรามีข้าวกิน มีบ้านอยู่สบาย แต่พอแก่ตัวลง กลับไม่คิดจะเลี้ยงดู กลับเอาไปส่งโรงงาน ทำอย่างนั้นก็เหมือนไม่รู้บุญคุณกันเลยเลี้ยงดูก็ไม่ สิ้นเปลืองอะไร ปล่อยให้แก่ตายไปดีกว่า”

(แบบเรียนรายวิชาพื้นฐานภาษาไทย ชุด ภาษาเพื่อชีวิต ภาษาพาที ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6, 2563)

จากตัวอย่างเป็นการเสนอเรื่องบุญคุณของวัวควายที่มีต่อมนุษย์เพราะวัวควายเป็นแรงงานสำคัญที่ช่วยใน การเพาะปลูกของเกษตรกร การตระหนักหรือระลึกถึงบุญคุณของวัวควายนอกจากจะแสดงถึงการยึดถือในคุณค่า ด้านจิตใจตามวิถีของชนบทแล้ว ยังแสดงถึงการเชิดชูการเกษตรแบบดั้งเดิมที่มนุษย์พึ่งพาอาศัยธรรมชาติ ซึ่งช่วย ลดต้นทุนในการผลิตและส่งผลให้มนุษย์สามารถดำรงอยู่ได้ตามวิถีพอเพียง เนื่องจากการใช้วัวควายทำให้ไม่ต้อง เสียเงินไปกับค่าใช้จ่าย เช่น ค่าน้ำมัน ค่ารถไถที่เป็นการเกษตรสมัยใหม่ นอกจากนี้ควายยังอาจนับเป็นตัวแทนของ ต้นทุนธรรมชาติที่ให้ตัวละครพี่โมกใช้ประกอบอาชีพและดำเนินชีวิตอยู่ได้ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการใช ทรัพยากรธรรมชาติอย่างให้คุณค่าและเป็นประโยชน์ที่สัมพันธ์กับสาระสำคัญในแผนพัฒนา ฯ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2551)

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า แบบเรียนได้เสนอว่าชนบทเป็นพื้นที่ของการใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อ ดำรงชีวิต และเป็นพื้นที่เฉพาะที่สามารถใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างมีประสิทธิภาพ จากการมีพื้นที่กว้าง และมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ที่สามารถใช้ดำรงชีวิตแบบวิถีเกษตรตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงโดย ปราศจากการใช้จ่าย อีกทั้งแบบเรียนยังเสนอการเชิดชูเรื่องการทำเกษตรกรรมแบบดั้งเดิม ที่ผู้อ่านได้เห็นว่าการ ทำการเกษตรจากระบบเศรษฐกิจแบบดั้งเดิมในชนบทเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ และน่าเชิดชู โดยภาพที่ปรากฏนี้เป็นการ ส่งเสริมชนบทในเรื่องความเป็นอยู่ที่ดี และการดำรงชีวิตอยู่ได้จากระบบเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นการส่งเสริม สังคมชนบทอย่างเป็นรูปธรรม อันนำไปสู่การปลูกฝังความภาคภูมิใจและทัศนคติที่ดีต่อชีวิตในท้องถิ่น

2.3 ชนบทกับวัฒนธรรมอันดี

เนื้อหาในแบบเรียนรายวิชาพื้นฐาน วิชาภาษาไทย ชุด ภาษาเพื่อชีวิต ภาษาพาที ยังนำเสนออุดมการณ์ ท้องถิ่นนิยมผ่านมิติวัฒนธรรม กล่าวคือ เป็นการวาดภาพชนบทที่สุขสงบและร่มรวยด้วยวัฒนธรรมประเพณีอันดี ซึ่งที่จริงแล้วเป็นลักษณะสำคัญของสังคมชนบท ดังที่โทนี (Tonnies อ้างถึงใน ปรีชา คุวินทร์พันธุ์, 2547:40) กล่าวถึงลักษณะของชนบทไว้ว่าเป็นพื้นที่ที่มีวัฒนธรรมอันดี คนในชนบทมีความรู้สึกผูกพันร่วมกัน เป็น ความสัมพันธ์ที่ต่อเนื่องและสนิทสนม อีกทั้งผู้คนในชนบทยังมีการแสดงออกร่วมกันที่สื่อถึงความเป็นอันหนึ่งอัน เดียวกัน การเสนอภาพชนบทที่เด่นชัดในมิติวัฒนธรรมนี้มีจำนวน 16 บท จาก 88 บท ซึ่งเป็นการผลิตซ้ำที่ช่วย สร้างความหมายและภาพจำให้แก่ชนบทอันเป็นพื้นฐานของการปลูกฝังอุดมการณ์ท้องถิ่นสู่ผู้เรียน

การแสดงออกถึงวัฒนธรรมอันดีในสังคมชนบทที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดแสดงผ่านงานประเพณี ซึ่งจะพบภาพการจัดงานประเพณีในสังคมชนบทที่แสดงออกถึงความสุข สนุกสนาน การร่วมมือร่วมใจของผู้คน โดยเฉพาะประเพณีที่แสดงถึงการใกล้ชิดกับวัดและศาสนา ดังตัวอย่างบรรยากาศของประเพณีสงกรานต์ต่อไปนี้

“เดือนเมษายนอากาศร้อน คนทั้งหมู่บ้านมีความสุข ที่ได้สนุกในวันสงกรานต์ ตอนเช้า คนในหมู่บ้านไปวัด เพื่อร่วมทำบุญ เลี้ยงพระ สรงน้ำพระ แล้วกินข้าวด้วยกัน เป็นการฉลองวันขึ้นปีใหม่ไทย ตอนบ่าย เด็ก ๆ ผู้ใหญ่ และโบโบก โบบัว หิ้วถังไปขนทรายเข้าวัด แต่ละกลุ่ม แต่ละครอบครัวช่วยกันนำทรายที่ขนมาก่อพระเจดีย์ทรายตกแต่งกันอย่างสวยงาม”

(แบบเรียนรายวิชาพื้นฐานภาษาไทย ชุด ภาษาเพื่อชีวิต ภาษาพาที ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 , 2554)

นอกจากภาพชนบทที่นำเสนอการเป็นสังคมที่ยึดมั่นประเพณีและใกล้ชิดกับพุทธศาสนาแล้ว สังคมชนบทยังเป็นสังคมที่ผู้คนมีความรักใคร่ปรองดอง และมีน้ำใจแก่กัน โดยเนื้อหาในบทอ่านได้เสนอเรื่องความสามัคคีของชุมชน ที่ร่วมกันแก้ปัญหาอย่างพร้อมใจ ดังตัวอย่าง

“... ผมกลับมาพร้อมพ่อ ที่สะพานมีลุง ป้า น้า ทั้งชายและหญิงยืนอยู่กันหลายคน สะพานนี้พวกชาวบ้านอย่างเรา ๆ เพิ่งช่วยกันสร้าง เพื่อจะไปตลาดได้สะดวก”

(แบบเรียนรายวิชาพื้นฐานภาษาไทย ชุด ภาษาเพื่อชีวิต ภาษาพาที ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 , 2561)

จากตัวอย่างกล่าวถึงการร่วมแรงร่วมใจของคนในชุมชนเพื่อสร้างสะพานที่ทุกคนจะได้ใช้ร่วมกัน ความร่วมมือช่วยกันทำงานนี้เป็นลักษณะเดียวกับการลงแรงหรือขอแรงเพื่อทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกันในสังคมชนบท เช่น การลงแขกเกี่ยวข้าว การร่วมแรงร่วมใจกันในลักษณะเช่นนี้ไม่เพียงแสดงถึงความสามัคคีของชุมชนแต่ยังรวมถึงการมีน้ำใจและเสียสละ ซึ่งในที่นี้เป็นการเสียสละเพื่อส่วนรวม การสร้างอุปนิสัยหรือทัศนคติในการทำงานส่วนรวมเช่นนี้จึงเป็นการปลูกฝังให้เยาวชนเกิดสำนึกรักถิ่นฐานและพร้อมจะทำสิ่งใด ๆ เพื่อชุมชนของตน

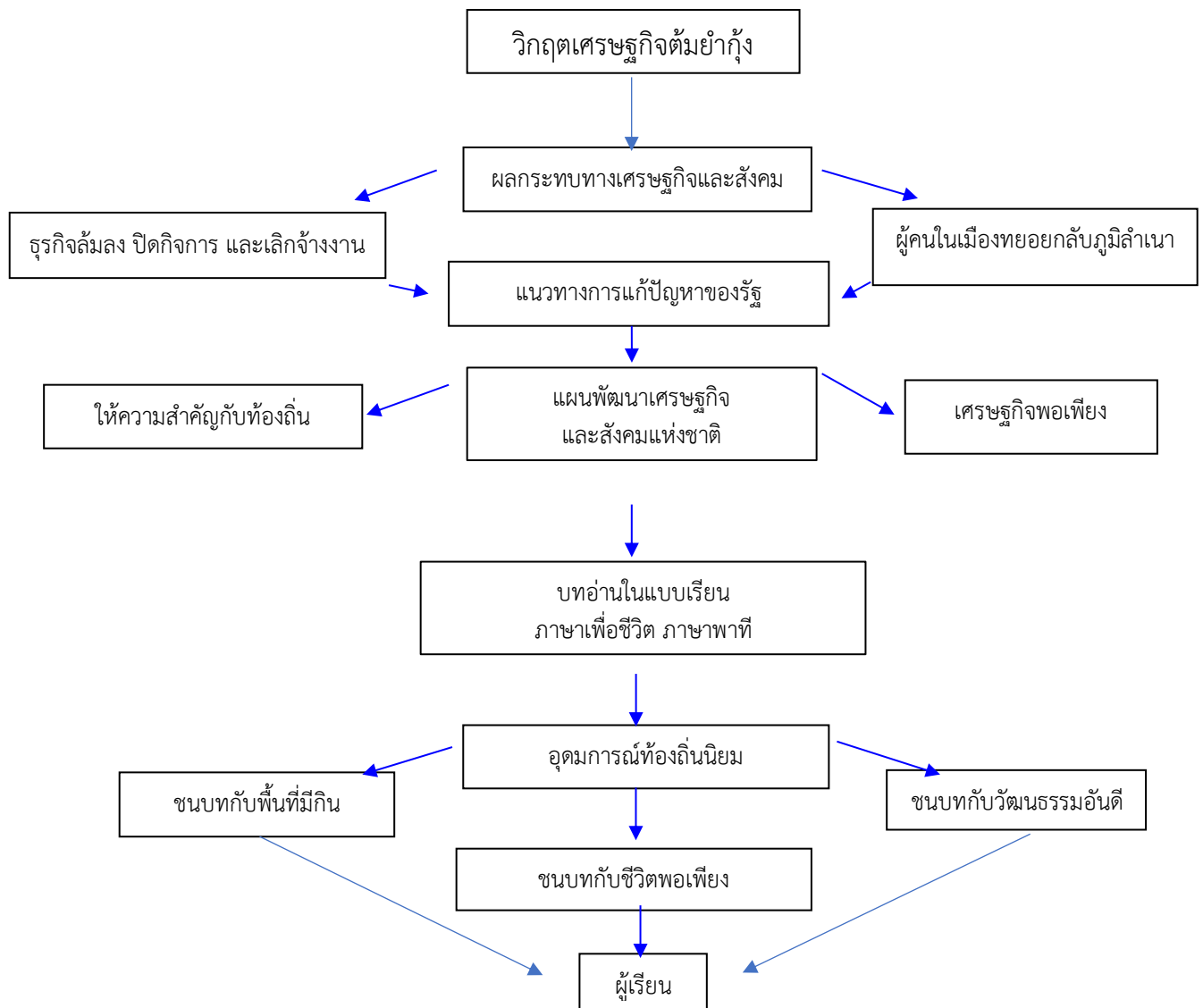
นอกจากนี้เนื้อหาในชนบทของแบบเรียนยังมีบรรยากาศของความสุขที่ปะปนไปด้วยเสียงหัวเราะ ซึ่งแสดงถึงการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมเดียวกันอย่างฉันมิตร ซึ่งปรากฏอยู่เสมอในเนื้อหาบทอ่าน ดังตัวบท “จากคลองสู่ห้องแอร์” ที่ให้ภาพของสังคมต่างจังหวัดที่มีบรรยากาศของความสนุกสนาน ดังตัวอย่าง

“น้าอ้อยพาชาวกรุงสองคนไปตลาดนัดซึ่งอยู่ไม่ไกลจากบ้าน เดินลัดเลาะไปตามสวนไม่ทันเหนื่อยก็ถึงแล้ว ที่ตลาดนัดมีสินค้ามากมาย ทั้งของสด ของแห้ง ของกิน ของใช้ ผู้คนดูคึกคัก น้าอ้อยเดินไปร้านขายของสด เพื่อซื้อมาทำอาหารให้ชาวกรุง ซื้อไปต่อราคาไป แย่แหย่หยอกล้อกันไป เลยได้ทั้งของราคาถูกและของแถม สนุกทั้งคนซื้อและคนขาย บรรยากาศต่างจังหวัดเป็นอย่างนี้นี่เอง”

(แบบเรียนรายวิชาพื้นฐานภาษาไทย ชุด ภาษาเพื่อชีวิต ภาษาพาที ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 , 2561)

จากตัวอย่างได้เป็นการแสดงทัศนคติของตัวละครเด็กสาวใบพลู ที่มีความประทับใจสังคมชนบทที่น่าหลงใหลจากบรรยากาศที่สนุกสนานในการเดินเที่ยวตลาด ภาพที่ผู้คนภายในตลาดมีอัธยาศัยไมตรีต่อกันทำให้ตัวละครที่มาจากเมืองกรุงสัมผัสได้ถึงความสุขตามวิถีของชนบท ซึ่งเป็นการสร้างภาพวิถีชีวิตของชุมชนที่เป็นมิตรผ่านการ “แย่แหย่หยอกล้อกันไป” ผู้คนต่างถ้อยทีถ้อยอาศัย พื้นที่การค้าอย่างตลาดจึงเป็นพื้นที่ที่ผู้ซื้อ “ได้ทั้งของราคาถูกและของแถม” กล่าวได้ว่าการปลูกฝังอุดมการณ์ท้องถิ่นในมิติของวัฒนธรรมนี้เป็นการฉายให้เห็นความรู้สึกและจิตใจของชุมชนท้องถิ่นซึ่งเป็นระดับนามธรรม

การนำเสนออุดมการณ์ท้องถิ่นนิยมผ่านเนื้อหาชนบทกับสังคมที่มีวัฒนธรรมอันดี ได้เกิดขึ้นเพื่อการย้าชัดถึงสังคมชนบทกับการแสดงความเป็นท้องถิ่นนิยม ที่ชนบทในแบบเรียนมีการขับเน้นภาพเชิงบวกในด้านวัฒนธรรมอันดีของชุมชน จากการเป็นสังคมที่มีงานประเพณี ผู้คนในสังคมชนบทมีความรักใคร่ปรองดอง มีน้ำใจ พร้อมกับยังเป็นที่มีสีสันจากภาพความสนุกสนาน และมีเสียงหัวเราะ ซึ่งภาพและเนื้อหาที่ปรากฏนี้ทำให้เห็นว่าชนบทเป็นสังคมที่อยู่อาศัยได้อย่างมีความสุข อันจะกลายเป็นสิ่งสำคัญที่ก่อให้เกิดทัศนคติที่ดีต่อชนบทได้

ภาพที่ 2 ผลการวิจัย

จากแผนภาพแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ทางสังคมนะหว่างแบบเรียน สังคม ตลอดจนนโยบายของรัฐที่เกิดขึ้นภายหลังวิกฤตเศรษฐกิจ ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ได้หลอมรวมและสอดแทรกอยู่ในเนื้อหาของแบบเรียนรายวิชาภาษาไทย ชุด ภาษาเพื่อชีวิต ภาษาพาที ดังกล่าวมาแล้ว

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัยข้างต้นพบว่าวิกฤตเศรษฐกิจต้มยำกุ้งในทศวรรษ 2540 ได้ส่งผลกระทบมิเพียงต่อต้านเศรษฐกิจระดับมหัพภาคหรือธุรกิจด้านต่าง ๆ ของประเทศ แต่ในความผันผวนและล้มลงของหลายธุรกิจ ได้ส่งผลกระทบต่อภาคครัวเรือนคือความเป็นอยู่ของประชาชนชนชั้นกัน ผู้คนที่เคยเดินทางเข้ามาเป็นแรงงาน เพื่อแสวงหาโอกาสและชีวิตที่ดีในเมืองหลวง เมื่อเผชิญกับการปิดกิจการ การเลิกจ้าง จึงต้องหวนคืนสู่บ้านเกิด หรือท้องถิ่น การเกิดขึ้นของแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงยังทำให้ผู้คนหันไปให้ความสำคัญกับผืนดินทำกินในท้องถิ่น

เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่รอดในยามที่ทุกภาคส่วนประสบกับความผันผวนของทุนนิยม สังคมไทยในช่วงเวลาดังกล่าวจึงโยยหาและตระหนักถึงความสำคัญของท้องถิ่นหรือชีวิตอันเรียบง่ายงดงามของชนบทอย่างมาก

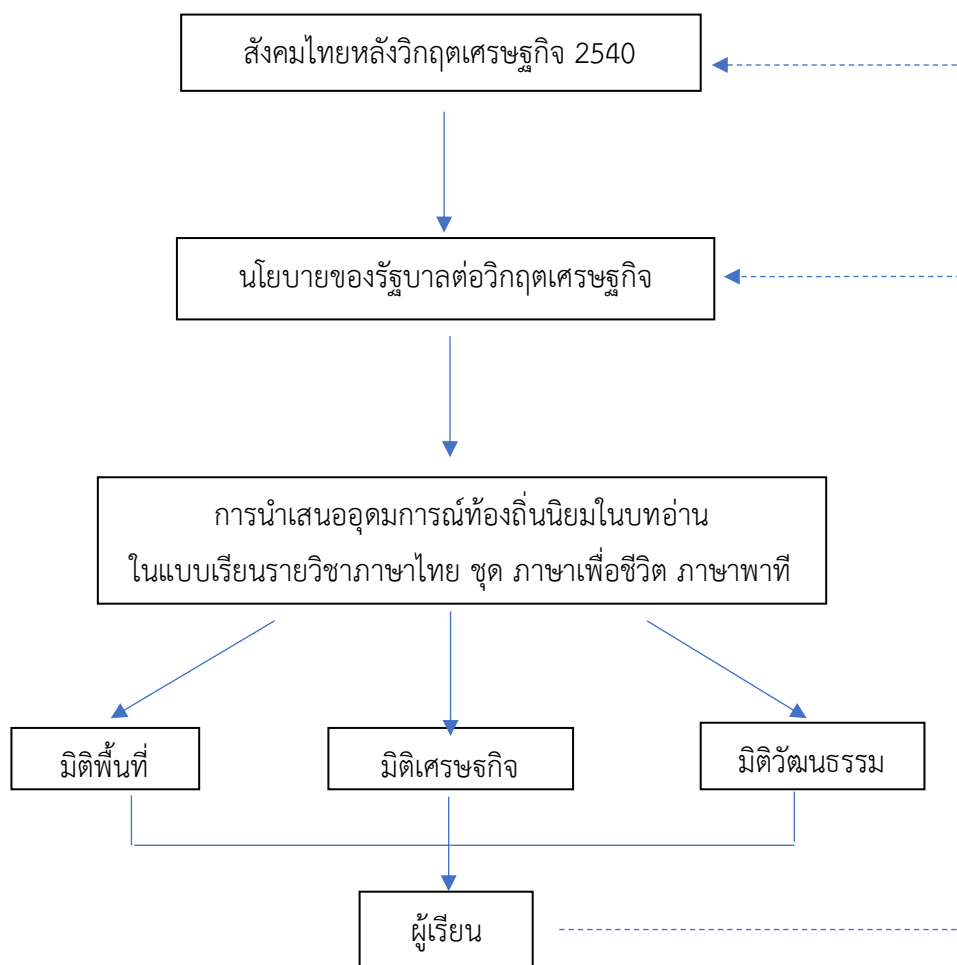
แบบเรียนรายวิชาพื้นฐานวิชาภาษาไทยชุด ภาษาเพื่อชีวิต ภาษาพาที ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาปี 2551 ตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 จนถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ออกแบบและพัฒนาขึ้นในช่วงเวลาที่ประเทศกำลังประสบปัญหาด้านเศรษฐกิจ จึงทำหน้าที่ผลิตซ้ำภาพแทนของชนบทหรือท้องถิ่นในแงุ่มที่อุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การใช้ชีวิตตามแนวทางของเศรษฐกิจพอเพียง และประกอบด้วยวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตที่ดีงาม ซึ่งเป็นไปตามลักษณะของสังคมชนบทที่คาดหวัง การสร้างภาพและเรื่องราวผ่านชีวิตของตัวละครที่มีวัยใกล้เคียงกับผู้เรียน โดยให้ตัวละครเติบโตหรือได้มีโอกาสสัมผัสกับชีวิตในชนบทในสัดส่วนที่มากกว่าครึ่งหนึ่งของเนื้อหา ในบทอ่านของแต่ละชั้นปี โดยเฉพาะชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 และ 2 ตัวละครทั้งหมดถูกกำหนดให้อยู่ในพื้นที่ชนบทเท่านั้น รูปแบบชีวิตแบบเมืองหรือการปรากฏของเมืองจะเริ่มมีในชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 เหล่านี้แสดงให้เห็นว่าแบบเรียนมีเป้าหมายที่จะปลูกฝังความรู้สึกและภาพจำอันดีให้แก่ท้องถิ่นเป็นปฐม ซึ่งเป็นการขานรับแนวทางการพัฒนาประเทศที่ไม่ได้มุ่งเน้นการแข่งขันหรือการเติบโตทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเหมือนที่เคยเป็นมาในทศวรรษก่อนหน้า

การใช้แนวคิดกลไกทางอุดมการณ์ของรัฐ (ISA) ของหลุยส์ อัลธุสแซร์ (Luis Althusser) เข้ามาพิจารณาช่วยเปิดเผยแงุ่มความสัมพันธ์ระหว่างแบบเรียนกับบริบททางสังคมมากขึ้น กล่าวคือ ในบริบทการปรับปรุงแบบเรียนที่เฉพาะเจาะจงว่าเป็นช่วงที่ประเทศไทยกำลังประสบกับปัญหาทางเศรษฐกิจอย่างใหญ่หลวง เนื้อหาที่ปรากฏในบทอ่านของแบบเรียนจึงถูกใช้เพื่อปลูกฝังแนวคิดท้องถิ่นนิยมหรือก็คือปลูกฝังให้เยาวชนตระหนักถึงความสำคัญของท้องถิ่นบ้านเกิด เพื่อเป็นภูมิคุ้มกันมิให้เยาวชนหลงใหลกับความเติบโตทางวัตถุของสังคมเมืองและวิถีชีวิตแบบวัตถุนิยมของสังคมทุนนิยมอันยังหลงเหลือกรุ่นโอของความพังทลายทางเศรษฐกิจอยู่ในช่วงที่แบบเรียนได้รับการพัฒนา

ดังกล่าวนี้น หากมองย้อนกลับไปถึงกระแสวิพากษ์วิจารณ์แบบเรียนที่กล่าวถึงไว้ในบทนำจะเห็นว่า การวิจารณ์แบบเรียนไม่ว่าจะเป็นเรื่อง “เกี้ยวใจแตก” หรือ “ข้าวคลุกน้ำปลา” ล้วนเป็นกาใช้มาตรวัดของสังคมปัจจุบันซึ่งห่างไกลจากเวลาของการสร้างแบบเรียนมามาก การวิจารณ์หรือการตั้งข้อสังเกตต่อเนื้อหา ของแบบเรียนที่เกิดขึ้นอยู่บนพื้นฐานแนวคิดการยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรม การเคารพสิทธิและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกระแสเรียกร้องในสังคมปัจจุบัน รวมถึงการตระหนักในความรู้ด้านโภชนาการที่แพร่หลายอย่างกว้างขวางไปพร้อมกับโลกอินเทอร์เน็ต แต่สิ่งเหล่านี้มิใช่เงื่อนไขของการสร้างบทอ่านในแบบเรียนรายวิชาพื้นฐานวิชาภาษาไทย ชุด ภาษาเพื่อชีวิต ภาษาพาที ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษา พ.ศ. 2551 บทความนี้มุ่งหวังที่จะเปิดมุมมองทางอุดมการณ์และการใช้กลไกทางอุดมการณ์ของรัฐเพื่อปลูกฝังให้เยาวชนในช่วงเวลาหนึ่งได้รับการหล่อหลอมให้เป็นพลเมืองที่รัฐพึงประสงค์ ซึ่งด้วยมุมมองนี้อาจสามารถลดข้อโต้แย้งและช่วยให้สังคมมองแบบเรียนในฐานะการผลิตซ้ำอุดมการณ์ที่เป็นไปตามบริบทของสังคมในช่วงเวลาหนึ่งเท่านั้น ซึ่งสามารถเปลี่ยนแปลงเมื่อเงื่อนไขทางสังคมเปลี่ยนไป

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัยนี้คือการปรับเปลี่ยนทัศนคติการมองหน้าที่ของบทอ่านในแบบเรียนรายวิชาพื้นฐานวิชาภาษาไทย ชุด ภาษาเพื่อชีวิต ภาษาพาที ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาปี 2551 ว่ามิใช่เพียงทำหน้าที่ส่งเสริมการเรียนรู้ภาษาไทยในด้านการอ่านเท่านั้น แต่บทอ่านในแบบเรียนยังเป็นกลไกสำคัญในการถ่ายทอดอุดมการณ์สู่ผู้เรียน

ภาพที่ 3 องค์ความรู้ใหม่

จากแผนภาพจะเห็นว่าองค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้คือการแสดงให้เห็นถึงกลไกการสื่อสารอุดมการณ์ท้องถิ่นนิยมที่ปรากฏในแบบเรียนที่ส่งผ่านมาโดยรัฐผ่านการสร้างเนื้อหาของบทอ่านในแบบเรียนที่สอดคล้องกับนโยบายการแก้ปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจของภาครัฐ การสื่อสารอุดมการณ์ท้องถิ่นนิยมในแบบเรียนได้รับการสอดแทรกไว้ในบทอ่านซึ่งครอบคลุมมิติสำคัญ 3 ด้าน คือ มิติพื้นที่ มิติเศรษฐกิจ และมิติวัฒนธรรม เมื่อผู้เรียนได้รับรู้อุดมการณ์การผ่านแบบเรียน ผู้เรียนจะมีทัศนคติที่ให้ความสำคัญกับท้องถิ่นซึ่งสิ่งนี้จะส่งผลต่อการดำเนินนโยบายรัฐในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจและสังคม เพราะเยาวชนที่ได้เรียนแบบเรียนดังกล่าวจะเติบโตต่อไปเป็นประชากรของรัฐซึ่งเป็นกลจักรสำคัญในการขับเคลื่อนประเทศต่อไป

กล่าวได้ว่าบทอ่านในแบบเรียนทำหน้าที่สร้างเรื่องเล่าซึ่งนำไปสู่การเรียนรู้หรือถ่ายทอดอุดมการณ์ในเชิงรูปธรรม เพราะเรื่องเล่าได้สร้างเรื่องราว การกระทำ ชีวิต อุปนิสัยใจคอ และสิ่งต่างๆ ที่ตัวละครประสบ บทอ่านในแบบเรียนจึงมีใช้การอ่านเพื่อความเพลิดเพลินหรือส่งเสริมการเรียนรู้สาระทางวิชาการเท่านั้น ข้อค้นพบนี้อาจใกล้เคียงกับเมื่อศึกษาอุดมการณ์ในแบบเรียนสังคมศึกษาที่ตระหนักว่าการเรียนรู้ประวัติศาสตร์แห่งชาติเป็นการเล่าผ่านช่วงเวลาของอาณาจักรแต่ละยุคสมัยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุขที่พาบ้านเมืองให้ผ่านพ้นวิกฤตการณ์จากรุกรานจากชาติอื่น ซึ่งเป็นส่วนสำคัญของอุดมการณ์รักและภูมิใจในความเป็นชาติ การตระหนักถึงความ เป็นเรื่องเล่าที่สามารถถ่ายทอด ต่อยอดอุดมการณ์ทางสังคมจะสามารถช่วยให้ครูผู้สอนและผู้ปกครองมีแนวทางในการแนะนำและอธิบายเนื้อหาในแบบเรียนเพิ่มเติมให้แก่เยาวชนได้

สรุป

บทความวิจัยนี้เป็นการศึกษาการนำเสนออุดมการณ์ท้องถิ่นนิยมในบทอ่านในแบบเรียนรายวิชาพื้นฐานวิชาภาษาไทย ชุด ภาษาเพื่อชีวิต ภาษาพาที ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาปี 2551 ตามกรอบแนวคิด กลไกทางอุดมการณ์ของรัฐ (ISA) ของ หลุยส์ อัลธุสแซร์ (Luis Althusser) โดยจากการศึกษาพบว่าวิกฤตเศรษฐกิจต้มยำกุ้งในช่วงทศวรรษ 2540 ได้ส่งผลกระทบต่อสังคมไทยและด้านการศึกษาของไทยอย่างมีนัยยะสำคัญ จากการที่สังคมไทยมีกระแสท้องถิ่นนิยมเกิดขึ้นเป็นวงกว้างภายหลังวิกฤตเศรษฐกิจ ภาครัฐได้ใช้ความเป็นท้องถิ่น พร้อมกับการนำเอาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นหนทางหลักในการแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจ จนนำไปสู่การสร้างอุดมการณ์ท้องถิ่นนิยมในเนื้อหาของแบบเรียนรายวิชาพื้นฐานวิชาภาษาไทย ชุด ภาษาเพื่อชีวิต ภาษาพาที ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึง 6 ผ่านภาพชนบทที่ดีในด้านพื้นที่ ด้านเศรษฐกิจ และด้านสังคมวัฒนธรรม ไปยังผู้เรียนที่ใช้แบบเรียนทั่วประเทศ ซึ่งสอดคล้องกับกรอบแนวคิดที่ตั้งไว้ของหลุยส์ อัลธุสแซร์ ที่พบว่าแบบเรียนได้เป็นเครื่องมือสำคัญในกลไกของรัฐต่อการปลูกฝังอุดมการณ์ท้องถิ่นนิยมไปสู่ผู้เรียนโดยตรง

ข้อเสนอแนะ

1. ผลการศึกษาที่พบในบทความวิจัยนี้ สามารถนำไปเปรียบเทียบการนำเสนออุดมการณ์ท้องถิ่นนิยมในแบบเรียนวิชาภาษาไทยในหลักสูตรการจัดการศึกษาก่อนหน้านี้ เพื่อทำให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงหรือการเกิดกระแสหลักของอุดมการณ์ทางสังคมที่ปรากฏผ่านแบบเรียน
2. บทความวิจัยนี้ได้ข้อค้นพบว่าแบบเรียนเป็นสื่อที่ใช้ปลูกฝังอุดมการณ์ในเรื่องที่รัฐพึงประสงค์ไปยังผู้เรียนที่สำคัญ คือ ข้อค้นพบนี้สามารถนำไปประยุกต์ใช้เปรียบเทียบกับแบบเรียนในวิชาอื่น ๆ หรือแม้แต่การส่งเสริมกิจกรรมประกอบการเรียนรู้ต่างๆ

เอกสารอ้างอิง

- กิตติพงษ์ วงศ์ทิพย์. (2561). การวิเคราะห์วิถีชีวิตประชาธิปไตยในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทยชั้นประถมศึกษา. *มนุษยสังคมสาร*, 16(1), 117 – 136.
- เชษฐรัฐ กองรัตน์ (2565). การวิเคราะห์บทอ่านในหนังสือเรียนภาษาไทย “วิถีภาษา” ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น. *วารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬาลงกรณ์*, 9(1), 138-152.
- ณัฏฐพันธ์ เลี้ยวไพโรจน์ (2562). เปลืองปก: การเมืองเรื่องของปกแบบเรียนหน้าที่พลเมืองทศวรรษ 2550. *วารสารการเมืองการปกครอง*, 10(3), 258 – 287.
- ทัศน พฤติการกิจ. (2558). บริบทชุมชนภาคใต้สังคมกึ่งเมืองกึ่งชนบท. *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยพายัพ*, 9(1), 7 -15.
- ธนาคารแห่งประเทศไทย. (2560). *ถอดบทเรียนวิกฤตต้มยำกุ้ง*. สืบค้นเมื่อ 30 กันยายน 2566, จาก <https://www.bot.or.th/th/our-roles/special-measures/Tom-Yum-Kung-lesson.html>.
- ธีรนนท์ ไกรเลิศ. (2558). *เศรษฐกิจพอเพียงระว่างสับสนกับเกษตรทฤษฎีใหม่*. สืบค้นเมื่อ 5 กุมภาพันธ์ 2567, จาก [https://www.stou.ac.th/study/sumrit/7-58\(500\)/page1-7-58\(500\).html](https://www.stou.ac.th/study/sumrit/7-58(500)/page1-7-58(500).html).
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2564). *ชาติไทย, เมืองไทย, แบบเรียน และอนุสาวรีย์ ว่าด้วยวัฒนธรรม, รัฐ และรูปการจิตสำนึก*. (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: มติชน.
- นิยม รัฐอมฤต. (2558). *วิกฤตต้มยำกุ้ง*. สืบค้นเมื่อ 14 พฤศจิกายน 2566, จาก <http://wiki.kpi.ac.th/index.php>.

- นฤมล นิ่มนวล. (2564). กระบวนการกล่อมเกลากิจการการเมืองของรัฐไทย: กรณีศึกษาเนื้อหาแบบเรียนในยุคเผด็จการทหาร ระหว่างปี พ.ศ. 2503 ถึงเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516. *วารสารรัฐศาสตร์นิเทศ*, 7(1), 183-217.
- เบลซีย์, แคทเธอริน. (2549). *หลังโครงสร้างนิยมฉบับย่อ : Poststructuralism a very short introduction* แปลโดย อภิญญา เฟื่องฟูสกุล. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร องค์กรมหาชน.
- เบเคอร์, คริส และผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2566). *ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย*. (พิมพ์ครั้งที่ 14). กรุงเทพฯ: มติชน.
- ปรีชา คุวินทรพันธุ์. (2547). *สังคมและวัฒนธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 9). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเคอร์. (2566). *ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- มุสดี ทิพทัส. (2553). *สถาปัตยกรรมหลัง พ.ศ.2540 : วิฤตการณ์และทางเลือกของสถาปนิกไทย*. กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์.
- มติชนออนไลน์. (2566). ย้อนคราว่า ภาษาพาที จาก ‘เกี่ยวใจแตก’ สู่ ‘ข้าวคลุกน้ำปลา’ ถึงเวลาปรับแบบเรียนใหม่หรือยัง?... สืบค้นเมื่อ 26 ธันวาคม 2566, จาก https://www.matichon.co.th/education/news_3939414.
- รวีพรรณ สาลีผล. (2555). *ประวัติศาสตร์ของเศรษฐกิจไทย ตั้งแต่ 2475*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สันติ เล็กสกุล. (2562). แบบของ “คนดี” ในแบบเรียนระดับชั้นประถมศึกษา. *วารสารปณิธาน*, 15(2), 363 – 390.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2554). *หนังสือเรียนสาระการเรียนรู้พื้นฐาน ชุด ภาษาเพื่อชีวิต ภาษาพาที ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. (พิมพ์ครั้งที่13). กรุงเทพฯ: สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2563). *หนังสือเรียนสาระการเรียนรู้พื้นฐาน ชุด ภาษาเพื่อชีวิต ภาษาพาที ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. (พิมพ์ครั้งที่13). กรุงเทพฯ: สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2561). *หนังสือเรียนสาระการเรียนรู้พื้นฐาน ชุด ภาษาเพื่อชีวิต ภาษาพาที ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. (พิมพ์ครั้งที่11). กรุงเทพฯ: สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2563). *หนังสือเรียนสาระการเรียนรู้พื้นฐาน ชุด ภาษาเพื่อชีวิต ภาษาพาที ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551* (พิมพ์ครั้งที่12). กรุงเทพฯ: สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา.
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2559). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 – 2544)*. สืบค้นเมื่อ 3 พฤศจิกายน 2566, จาก https://www.nesdc.go.th/ewtdl_link.php.
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2559). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545 – 2549)*. สืบค้นเมื่อ 3 พฤศจิกายน 2566, จาก https://www.nesdc.go.th/ewtdl_link.php.

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2559). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550 – 2554). สืบค้นเมื่อ 3 พฤศจิกายน 2566, จาก https://www.nesdc.go.th/ewt_dl_link.php.